

OVER TAAL

- 87** Interview
*Jan Renkema: de man achter de Schrijfwijzer -
Claudia Ruigendijk*
- 90** Taalwerk
*Hoe maatschappelijke ruimtes vormgeven aan (taal)identiteiten:
meertalige burgers in eentalige contexten - Evy Ceuleers*
- 93** Taalkronkels
*Over stoplichtcoalities, kleurloze kabinetten en de Venlose
variant - Albert Oosterhof*
- 94** Idioom & Co
De kl- als klanksymbolische medeklinkerklonter - Bert Cappelle
- 97** Broodje taal
Waarom fluostift tot correctieroller leidt - Els Hendrickx
- 99** Interview
*Sara Brouckaert: teksten schrijven voor audiogidsen, een taal
waar je naar luistert - Bruno Comer*
- 102** Taalwerk
*Tussentaal en code-switching bij radiopresentatoren -
Carolien Saey*
- 105** Dossier
*Een stuk sigarendoos en 2 sigarenbandjes: juridische
communicatie op haar best - Karl Hendrickx*
- 108** Te boek
*Leesbaar schrijven - Gert De Sutter
Denken over vertalen - Willy Vandeweghe*
- 112** Column
De Keurschlager - Hugo Brouckaert
- 113** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Interview

Jan Renkema: de man *achter* de Schrijfwijzer

CLAUDIA RUIGENDIJK

Jan Renkema is hoogleraar Tekstkwiteit aan de Universiteit Tilburg, auteur van de *Schrijfwijzer* (nu 450 000 exemplaren) en voorzitter van de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek (IVN), die dit jaar 40 jaar bestaat. De wat oudere lezers kennen hem misschien nog als eindredacteur van *Onze taal*. Dat was zijn eerste bijbaantje, van 1976 tot 1986, de periode waarin het blad uitgroeide van een klein 'germanistenblaadje' tot een volwaardig tijdschrift.

Renkema geeft met tegenzin interviews, want 'journalisten doen steeds weer de zoveelste krasse uitspraak over taalverloedering'. Dus daar gaan we het nu eens niet over hebben. Wel over Nederlandsprekenden in het buitenland, inhoudsloze teksten en tekstbelasting.

Klinkt prestigieus, voorzitter van de IVN. Hoe word je dat?

Ik werkte in Sydney aan mijn nieuwste boek, en kreeg een mailtje uit Parijs van de vorige voorzitter: 'We hebben jou nodig, Jan. Jij hebt een goede positie in het veld en jij kent Den Haag.' Je moet natuurlijk de subsidiekanalen kennen, en ik heb een goed netwerk en ben daar al bekend door de *Schrijfwijzer*. Maar belangrijker vond en vind ik dat de neerlandistiek in de Lage Landen wel wat impulsen kan gebruiken van de talrijke onderzoekers die elders in de wereld onze taal en cultuur onderzoeken.

Dus u was vereerd en stemde toe?

Ja; waarom werd mijn vader lid van het schoolbestuur? Ik wilde graag ook iets nuttigs voor de maatschappij doen. En, het was echt een uitdaging. De bureauorganisatie moest veranderen, de financiële situatie was niet gezond, de site moest worden vernieuwd, de commu-

nicatie tussen de afdelingen kon beter, en ga zo maar door. Ik vind het leuk om nieuwe dingen van de grond te tillen.

Zijn er zoveel buitenlanders die Nederlands studeren?

Mijn kinderen zeiden: 'Zo'n klein taalgebied, wie heeft daar nou belangstelling voor?' Nou, kijk maar eens op de website. Wereldwijd zijn er meer dan 20.000 studenten. Ik ben onlangs in Indonesië geweest voor de IVN. Daar zitten 60 docenten neerlandistiek. Dat komt door ons koloniale verleden. Je kunt daar geen rechten studeren zonder kennis te nemen van het Nederlands recht. In Hongarije is de neerlandistiek ook groot. In Debrecen staat zelfs een standbeeld van admiraal De Ruyter.

Echt waar?

Typisch Nederlands om dat niet te willen geloven! Nederlanders weten helemaal niet hoe belangrijk de Lage Landen worden gevonden – in Vlaanderen weten ze dat trouwens beter. Admiraal De Ruyter heeft in zijn strijd tegen zeepiraten op de Middellandse Zee calvinistische Hongaarse predikanten van een wisse dood als galeislaaf gered. Vandaar dat standbeeld. Wij delen met dat land een heel lange geschiedenis.

En hoe zit het met andere landen?

In Polen doen ze veel aan analyse van Nederlandse poëzie. En in Australië luisteren wekelijks duizenden Nederlanders een uur naar de Nederlandse radio. In Rusland schijnen trouwens cursisten Nederlands te spreken met een Vlaams accent. Die krijgen les van een Vlaamse docent.

De interesse in de Lage Landen is dus wijdverspreid, maar het lijkt toch om een betrekkelijk kleine groep belanghebbenden te gaan...

Ja, wat noem je klein? Ik vind het bedrag dat de overheid hiervoor over heeft klein. Omgerekend per student zijn dat twee pintjes op de Markt in Antwerpen of twee kopjes koffie in Amsterdam. Voor mij is het een kwestie van wellevendheid dat je belangstellenden gelegenheid geeft om zich te verdiepen in onze taal en cultuur. Duitsland heeft het Goethe Instituut, Frankrijk Maison Descartes. Maar voor de Lage Landen werken vrijwilligers samen in de IVN. Er zijn natuurlijk belangrijkere zaken, maar je moet niet vergeten dat het wel degelijk wat oplevert. Want ook voor het internationale bedrijfsleven is Nederland interessant. We zijn vergeleken met andere kleine landen een grote economie. We worden niet voor niets uitgenodigd voor vergaderingen van de G20. En als ING een bank wil openen in Polen, dan heeft ING een Pool nodig die ook met het hoofdkantoor kan communiceren.

Er zou een tekstbelasting moeten komen. 'Hoeveel pagina's denkt u te gaan schrijven, meneer de ambtenaar? Dat kost uw departement dan zoveel!'

En controleert de IVN de kwaliteit van de Nederlandse lessen die deze Pool krijgt?

We zijn een belangenvereniging. We staan er wel voor in, maar we hebben geen controlerende functie. De IVN organiseert wel jaar-

lijks cursussen, lezingen en culturele rondleidingen in Nederland en Vlaanderen. En er zijn regionale verenigingen waar je als docent lid van kunt worden en waar je als docent cursussen kunt volgen als je zelf niet helemaal zeker bent van je niveau of uitspraak.

Ik ben zelf ooit bij het departement Nederlands van de Universiteit van Straatsburg op bezoek geweest. Daar kregen Franse studenten spreekvaardigheid van een Française die de Nederlandse uitspraak nog niet goed onder de knie had. Kan dat zomaar?

Mij lijkt dat een uitzondering. In principe wordt op de universiteiten zelf gecontroleerd of de docent gekwalificeerd is. Die moet de juiste papieren hebben en referenties opgeven.

Maar vertel eens, hoe ziet een dag van de voorzitter van de IVN eruit?

Nou, een dag is nu te veel. In de eerste jaren had ik die tijd wel nodig. Nu kom ik met een paar uur per week toe. Vorige week moest ik bijvoorbeeld artikelen beoordelen: we zijn met een boekenserie bezig. Daarvoor heb ik me beziggehouden met het nieuwe bureau, dat nu aan de Universiteit van Tilburg is gevestigd. Ik zie mezelf als een gangmaker-manager. Alle nieuwe initiatieven zo goed mogelijk stimuleren, dat is wat ik graag doe.

En af en toe een leuk reisje maken...

Ik zie het als werk. Liever wandel ik met mijn vrouw op de Orkney's of langs de Elbe. Maar als het 'toch moet', maak ik gretig kennis met andere culturen. Indonesië bezocht ik op doorreis naar China. Je kunt dan eens echt met mensen praten over hoe het gaat, wat er nodig is. Dat moet je toch aan den lijve ondervinden. En het was maar een 'kleine omweg' naar China, voor de promotie van mijn boek *Introduction to Discourse Studies*. Dat is daar onlangs uitgebracht. In het Engels hoor, alleen het voorwoord is in het Chinees. Het is een inleiding op een vakgebied dat nu ongeveer een halve eeuw bestaat, de tekstwetenschap.

Kunt u kort uitleggen wat dat vakgebied inhoudt?

Tekstwetenschap onderzoekt de relatie tussen vorm en functie van verbale communicatie. Bijvoorbeeld de lijdende vorm en de functie ervan. Of de opbouw van een tekst in relatie tot de leesbaarheid, of het verschil in functie tussen de vormen 'want' en 'omdat'. Of ook, waarom mensen zeggen 'Ik bel je nog wel', terwijl spreker en luisteraar beiden weten dat dat niet zal gebeuren.

Mag ik een tekst even met een huiskamer vergelijken? Daar kijken mensen vaak alleen naar de splintertjes op de plint, maar de vreselijke inrichting zien ze niet.

Zouden die vorm en inhoud zich op een bepaalde manier tot elkaar moeten verhouden volgens u?

Het boek beschrijft verschillende theorieën over de relatie tussen die twee. Maar het is wetenschappelijk gezien ook heel interessant om te kijken of de vorm ook past bij de bedoelde functie.

Dat is zeker niet altijd het geval.

Dat klopt. Je hoeft bij sommige teksten alleen de eerste en de laatste zin te lezen om te zien dat er niets in staat. Neem kamerstukken: vaak perfect geformuleerd. Maar wat voor functie vervullen ze? En wie leest die teksten eigenlijk, als ze al bedoeld zijn om te lezen? Maar niet alleen bij de overheid zie je dat er enorm veel teksten worden geproduceerd zonder veel aandacht voor de functie ervan. Daarom zou er een tekstbelasting moeten komen: 'Hoeveel pagina's denkt u te gaan schrijven, meneer de ambtenaar? Dat kost uw departement dan zoveel!'

Dat zal ze leren, daar in Den Haag. Maar is dat realistisch?

Dat weet ik niet. Maar ik weet wel dat er iets moet veranderen. Er wordt veel te veel tijd in teksten gestoken. Dat komt omdat ze vaak te vroeg geschreven worden, op het moment dat mensen hun gedachten nog niet op een rijtje hebben. En communicatie kan alleen verbeteren als je niet alleen naar de vorm kijkt.

Het is duidelijk: Jan Renkema is veel meer dan de man van de taalregeltjes. Waarom blijft u toch steeds lastig gevallen worden met vragen over taalverloeding?

Vaak hoor ik dat ik in de *Schrijfwijzer* zo coulant ben. 'Volgens Renkema mag alles wel, hij keurt niets af.' Dat komt bijvoorbeeld doordat ik de naamwoordstijl en de lijdende vorm in sommige gevallen verdedig en doordat ik de spelling wat speling wil geven. Toch vind ik een tekst slechts zelden goed, als het gaat om de inhoud in relatie tot de structuur. Maar veel taalcritici zijn daar minder in geïnteresseerd. Ze pietluttelen te veel over kleine dingetjes. Mag ik een tekst even met een huiskamer vergelijken? Daar kijken mensen vaak alleen naar de splintertjes op de plint, maar de vreselijke inrichting zien ze niet. En die gedachte krijg ik nooit zo goed voor het voetlicht. Hopelijk is dat nu een beetje gelukt.

Dat lijkt me wel.

Begrijp me niet verkeerd, ik vind ze ook heel irritant, die splintertjes op de plint. Ja echt, ik kan er van wakker liggen. Gisteren

nog, toen

moest ik het woord *diaconie* schrijven. Dat schrijf je dus met een *c*. Maar *diaken* schrijf je met een *k*. Dan denk ik, dat kan toch wel even geharmoniseerd worden. Dus het houdt me wel bezig. Maar als je je alleen maar richt op onjuist konomiegebruik, verkeerde spaties of een hoofdletter te weinig, loop je het gevaar dat je de vlieg uit de wijn zift, maar de kameel doorslikt. Een oud Bijbels spreekwoord is dat.

U maakt veel gebruik van spreekwoorden en metaforen als u praat.

Is dat zo? Daar heb ik nooit zo bij stilgestaan. Maar je zou wel eens gelijk kunnen hebben, het past wel bij mij. Je kunt abstracte dingen zo beter tot de verbeelding laten spreken. Dan kunnen mensen beter onthouden wat je zegt. En nu maar hopen dat de vorm bij de bedoelde functie past...

Wat doet de IVN?

De Internationale Vereniging voor Neerlandistiek (IVN), opgericht in 1970, is de belangenvereniging voor docenten Nederlands aan universiteiten en hogescholen over de hele wereld. Met steun van de Nederlandse en Vlaamse overheid (via de Nederlandse Taalunie) biedt de IVN een podium voor de studie neerlandistiek in de ruimste zin van het woord, in ruim 40 landen aan meer dan 20 000 studenten.

De docenten leiden hun studenten op voor banen als: docent Nederlands, onderzoeker, vertaler of tolk, journalist, cultureel medewerker bij internationale instanties of posities in het (internationale) bedrijfsleven.

De IVN onderhoudt een digitaal informatieplatform ten behoeve van de diverse regio's: het Duitstalige gebied, het Engelstalige gebied, het Franstalige gebied, Midden- en Oost-Europa, Zuid-Europa, Noord-Europa, het Caribisch gebied, Zuidelijk Afrika en 'Azianië'.

De belangrijkste activiteiten zijn: de digitale nieuwsbrief de *IVN-krant*, het wetenschappelijk tijdschrift *Internationale neerlandistiek* en de onlangs gestarte serie *Lage Landen Studies*. Het driejaarlijkse hoogtepunt is het congres waar ruim driehonderd neerlandici uit alle delen van de wereld ideeën uitwisselen. Het volgende congres vindt plaats in Antwerpen, in 2012. Website: www.ivnnl.com.

Taalwerk

Hoe maatschappelijke ruimtes vormgeven aan (taal)identiteiten: meertalige burgers in eentalige contexten

EVY CEULEERS

‘Wie ben ik?’ is misschien wel de meest centrale vraag die een mens zich kan stellen en het antwoord is zelden eenvoudig. Naast man of vrouw zijn we ook moeder, vader of dochter, leraar, jurist of verpleger, blank of zwart, Nederlandstalig, Vlaming, Belg, enzovoort.

Vast staat wel dat we ons meer verwant voelen met mensen waarin we onszelf herkennen. Maar de criteria waarop die ‘herkenning’ is gebaseerd, kunnen erg uiteenlopend zijn. Het kan gaan over heel concrete eigenschappen, zoals hetzelfde geslacht hebben of hetzelfde beroep uitoefenen, maar ook over een meer abstracte verwantschap, zoals dezelfde cultuur delen. Identiteiten kunnen slapend zijn, of net wakker geschud worden door externe factoren. In een land zoals België en in het huidige politieke klimaat ligt verwantschap op basis van een gedeelde taal erg gevoelig. Zodra er belangenconflicten optreden, worden verschillen tussen groepen benadrukt. In deze bijdrage bespreek ik een aantal inzichten over de relatie tussen taal en identiteit, en toets die vervolgens aan de Brusselse situatie door na te gaan hoe en in welke mate de onderwijscontext invloed uitoefent op de relatie tussen taal en identiteit bij Brusselse jongeren.

Identiteiten als talige constructies

In België is taal een maatschappelijke breuklijn waarlangs politieke en institutionele belangen zich manifesteren. In andere meertalige landen, zoals Zwitserland of Luxemburg, is dit veel minder het geval. Dat is een

gevolg van de manier waarop maatschappelijke instellingen in België vormgeven aan de ruimte waarbinnen talen en hun sprekers zich bewegen. Vernieuwend sociolinguïstisch onderzoek legt de spanning bloot tussen gemeenschapsvorming op basis van een verbeelde talige en culturele eenheid en recente maatschappelijke tendensen zoals immigratie en globalisering. Zo focussen discoursanalisten onder meer op de manier waarop de media een stem geven aan verschillende maatschappelijke actoren en bijdragen aan de reproductie van verbeelde gemeenschappen. Interactionele taalkundigen bestuderen concrete interacties tussen sprekers in het hier en nu om ideologieën over taal en cultuur bloot te leggen.

Onder invloed van het sociale constructivisme is ook het dominante paradigma binnen de sociale psychologie onder druk komen te staan. In plaats van zich te beperken tot grootschalig survey-onderzoek gaan onderzoekers steeds vaker een beroep doen op de analyse van authentiek taalgebruik om sociaal-psychologische processen te bestuderen. Een belangrijke doelstelling van constructivistisch georiënteerd onderzoek is het blootleggen van de manier waarop individuen vormgeven aan hun sociale realiteit, onder meer door het creëren van maatschappelijke instellingen. In tegenstelling tot het denken in essentiële of ‘absolute’ categorieën stelt het sociale constructivisme dat ieder persoon zijn eigen realiteit construeert in interactie met zijn omgeving en dat mensen handelen op basis van hun interpretatie van sociale fenomenen. Die voortdurende wisselwerking tussen handeling en interpretatie leidt tot de reproductie van sociale constructen in tijd en ruimte. Net zoals alle andere aspecten van de sociale realiteit is iemands zelfbeeld ook een constructie.

Meertalige identiteiten in eentalige ruimtes

Het groeiende meertalige en multiculturele karakter van de hedendaagse samenleving toont aan dat een statische en essentialistische visie op taalidentiteit tekortschiet. In contexten waar meertaligheid eerder de norm dan de uitzondering is, ondermijnen hybride identiteiten traditionele tweedelingen en mythes van culturele homogeniteit. Zo toonde de bekende sociolinguïst Ben Rampton (1995) aan dat leden van bepaalde etnische groepen ook linguïstische markers gebruiken die karakteristiek zijn voor de *outgroup*. Dit fenomeen wordt ook *crossing* genoemd en erkent de *agency* van de taalgebruiker die stijlen en codes manipuleert om zichzelf te positioneren in interactie.

Onderzoek in Brusselse Nederlandstalige en Franstalige scholen wijst erop dat er ook hier geen eenduidige verhouding tussen taalgebruik en identificatie met een bepaalde taalgroep bestaat. Het Brusselse onderwijs valt onder de bevoegdheid van de gemeenschappen, waardoor de regio twee eentalige scholennetten heeft: een Nederlandstalig en een Franstalig. Het stijgende belang van een goede kennis van het Nederlands op de arbeidsmarkt zorgt ervoor dat de instroom in de Nederlandstalige scholen van kinderen die thuis geen Nederlands spreken almaar toeneemt. Hierdoor zijn heel wat Nederlandstalige scholen in Brussel de facto submersiescholen geworden. Bovendien is het Frans de *default language option* of de straattaal van Brussel, waardoor het natuurlijke taalcontact dat helpt bij een vlottere verwerving van het Nederlands voor heel wat leerders minimaal blijft. Deze sociale realiteit heeft een sterke invloed op het taalgebruik, de taalleerprocessen en de identiteit van Brusselse jongeren.

Taalidentiteit bij Brusselse jongeren

In een kwantitatieve studie werd onderscheid gemaakt tussen vier groepen van leerders: eentalig Nederlandstaligen (thuis en op school Nederlands), eentalig Franstaligen (thuis en op school Frans), thuistweetaligen Nederlands-Frans (thuis Frans en Nederlands, op school Nederlands), en submersietweetaligen (thuis Frans, Nederlands op school). Hun gerapporteerde taalgebruik en taalidentiteit werden met elkaar vergeleken in drie verschillende domeinen: thuis, op school en in het publieke leven. Hieruit bleek dat thuistweetaligen de hoogste variabiliteit vertonen, zowel wat

hun taalgebruik als hun identiteitsgevoel betreft. Ze voelen zich even Frans- als Nederlandstalig, behalve in een Nederlandstalige schoolcontext. Hier rapporteren ze een hoger gebruik van het Nederlands en een sterkere identificatie met Nederlandstaligen. De submersietweetaligen (Franstaligen in een Nederlandstalige school) vertonen eveneens een sterke variabiliteit in taalgebruik, maar identificeren zich veel minder met Nederlandstaligen. Hoewel hun Franstalige identiteit doorweegt, blijkt uit hun motivationale oriëntatie wel dat ze het Nederlands zowel om professionele als om persoonlijke redenen willen leren, namelijk omdat ze meertaligheid nastreven als doel op zich. In vergelijking hiermee zijn de eentaligen Frans enkel gemotiveerd om Nederlands te leren om professionele redenen. Ze vertonen geen variabiliteit in hun identiteitsgevoel, maar rapporteren wel een iets hoger gebruik van het Nederlands in het publieke leven, wat enigszins verrassend is in de Brusselse context. De eentalig Nederlandstaligen ten slotte vertonen weinig variabiliteit in hun identiteitsgevoel (ze voelen zich in alle domeinen Nederlandstalig), maar gebruiken naast het Nederlands ook vaak het Frans in het publieke domein. Ze geven ook aan dat ze Frans willen leren omdat ze meertaligheid waarderen als doel op zich. De contextafhankelijke aard van taalleerprocessen en taalgebruik in Brussel leidt met andere woorden tot een hoge variabiliteit in taalgebruik, identificatieprocessen en motivationale oriëntaties bij de leerders. Toch lijken bepaalde maatschappelijke ruimtes meer eentalige patronen uit te lokken dan andere, zowel wat taalgebruik als identificatie betreft. Dat geldt bijvoorbeeld voor de schoolcontext. Zelfs leerders die in andere domeinen geïntegreerde tweetalige patronen vertonen, ervaren de Nederlandse schoolcontext als een erg eentalige ruimte. In vergelijking hiermee lijken meertalige identiteiten makkelijker op de voorgrond te treden in minder sterk gereguleerde ruimtes, zoals het publieke leven. De idee van de Nederlandstalige school als eentalige en normatieve ruimte komt nog duidelijker naar voren in het kwalitatieve luik van het onderzoek. Hierin werd het taalgedrag van leerders onderzocht aan de hand van interactionele data. Hoewel de onderzochte Frans- en anderstalige leerders stellen dat ze het belangrijk vinden om Nederlands te leren, vertonen ze geen behoefte om deel uit te maken van de Vlaamse gemeenschap. Sterker nog: hun ervaringen met Vlamingen beschrijven ze als een proces van polarisering en wederzijdse uitsluiting, waarbij zij zich door Vlamingen uitgesloten voelen en zelf ook duidelijk maken dat ze geen 'Vlaming Vlaming' in hun school tolereren. De manier waarop ze het concept 'Vlaming' construeren in interactie wijst erop dat het een

---

stereotype is dat ze associëren met intolerantie en een weigering om Frans toe te staan of te gebruiken in welke situatie dan ook. In tegenstelling hiermee is het Frans voor hen de code die gelijkheid en *ingroup*solidariteit symboliseert. Anderstalige leerders die thuis geen Frans spreken, *crossen* regelmatig naar het Frans wanneer ze met hun medeleerlingen praten om duidelijk te maken dat ze erbij willen horen. Nederlandstalige leerkrachten die het gebruik van het Frans tolereren, krijgen het label ‘Vlaming’ niet opgeplakt. Hoewel deze leerders duidelijk belang hechten aan de kennis van het Nederlands, is hun beeldvorming omtrent de taal en haar sprekers allesbehalve positief.

Taal, identiteit en onderwijsbeleid

De implicaties van dit onderzoek voor taal- en onderwijsbeleid in Brussel en Vlaanderen zijn verrijkend. De wil van leerders om Nederlands te leren is zeker aanwezig. De sterke positie van Vlaanderen en het belang van een goede kennis van het Nederlands op de arbeidsmarkt zijn hiervoor verantwoordelijk. Het dominante politieke discours in Vlaanderen en niet in het minst de communautaire spanningen zorgen er echter voor dat het imago van Nederlandstaligen bijna volledig wordt gelijkgesteld met taalpurisme en intolerantie tegenover ‘de ander’. Hoewel zulke stereotypen hardnekkig zijn, zijn ze niet onveranderlijk. Beleidsmakers moeten beseffen dat er heel wat nieuwe Nederlandstaligen zijn: anderstaligen en Franstaligen die de taal ook machtig zijn, maar die zich vaak uitgesloten voelen omdat ze er telkens aan worden herinnerd dat hun Nederlands anders klinkt, niet correct is, en onvoldoende rijk is om te slagen in het hoger onderwijs. Deze negatieve beeldvorming kan niet enkel omgekeerd worden door meer te investeren in het Nederlandstalig onderwijs, maar vraagt ook een attitudeverandering van de Nederlandstalige gemeenschap zelf. Door ruimtes te creëren waarin meertalige praktijken worden aangemoedigd en die ruimtes institutioneel zichtbaar te maken. Door een evenwichtiger inschrijvingsbeleid, een duidelijke communicatie naar de leerders en een betere ondersteuning van de leerkrachten die met dit heterogene doelpubliek worden geconfronteerd. Maar ook door de toelating van een meertalig curriculum waarbij een percentage van de lessen in andere talen wordt onderwezen, waaronder het Frans, maar eventueel ook het Engels. In Vlaanderen bestaan al een aantal proefprojecten en de resultaten zijn goed. In Brussel, waar de nood zo hoog is, durft men er niet aan te beginnen. ‘Dat Frans staat al zo sterk’, klinkt het. Dat klopt misschien wel voor de politieke machthebbers, maar niet noodzakelijk voor meertalige leerders in eentalige scholen. Door het gebruik van andere talen te

legitimeren, verdampt de polarisering ‘Nederlands als taal van de machthebber - Frans als symbool van solidariteit’ enigszins. Deze maatregel hoeft bovendien geen bedreiging te vormen voor een goede verwerving van het Nederlands, integendeel, het biedt net de mogelijkheid om via moedertaalondersteuning het niveau van het Nederlands op te krikken. Tegelijk biedt het aan de Nederlandstalige leerders zelf de mogelijkheid om hun tweede taal op een academisch hoogstaand niveau te verwerven.

Slotgedachte: taalecologie

Het zou naïef en in zekere zin arrogant zijn te denken dat de problematiek van de Brusselse scholen een exclusief Brussels of Belgisch verschijnsel is. Overal ter wereld waar verschillende taalgroepen en verschillende culturen samenleven, doen gelijkaardige fenomenen zich voor. In plaats van uit te gaan van de idee dat individuen zich moeten aanpassen aan de structuren waarin ze terecht komen, gaat een taalecologische benadering ervan uit dat individuen hun denken en handelingen aanpassen aan verschillende talige omgevingen en in de loop van dat proces die omgevingen ook beïnvloeden. De aanwezigheid van grote groepen meertaligen in de Brusselse Nederlandstalige scholen zorgt ervoor dat die scholen van aanzicht veranderen. Die veranderingen negeren zou leiden tot een steeds verdergaande vervreemding tussen de leerders en de Nederlandstalige gemeenschap zelf. Om dit te vermijden is het van belang dat beleidsmakers en onderwijskundigen deze linguïstisch en cultureel heterogene ruimtes niet enkel erkennen, maar een stap verder durven te gaan en de maatregelen nemen die nodig zijn om ze te cultiveren.

Literatuur

Rampton, B. (1995), *Crossing: Language and Ethnicity among Adolescents*. London/ New York: Longman.

Evy Ceuleers is als doctor-assistent verbonden aan de Hogeschool Gent / Universiteit Gent en is medewerker aan de Vrije Universiteit Brussel.

e-mail: Evy.Ceuleers@hogent.be

Taalkronkels

Over stoplichtcoalities, kleurloze kabinetten en de Venlose variant

ALBERT OOSTERHOF

Zowel in Nederland als België heeft de kiezer in de zomer van 2010 de kaarten bijzonder complex gelegd, zoals dat heet in het jargon van Vlaamse politici, politieke commentatoren en journalisten. Dat leidt dan in beide landen tot formatieprocessen waarin allerlei vreemde, nog niet eerder geziene combinaties van partijen onderzocht worden. Als je de coalitievorming volgt in Nederland én België vallen de verschillen op in de manier waarop met het proces wordt omgegaan. Voor taalkundigen is het ook interessant bij te houden welke benamingen worden gegeven aan de verschillende soorten coalities die gevormd kunnen worden.

Op het moment dat ik dit schrijf, is de Belgische ‘preformateur’ Di Rupo bijvoorbeeld bezig een verkeerslichtcoalitie + N-VA te onderzoeken en werkt in Nederland informateur Opstelten aan een peroxidecoalitie.

Afhankelijk van de kleuren van verkeerslichten krijgen ‘verkeerslichtcoalities’ een andere inhoud. In Duitsland hebben verkeerslichten de kleuren rood, geel en groen, wat betekent dat een *Ampelkoalition* bestaat uit sociaaldemocraten, liberalen (die in Duitsland geel zijn) en groenen. Belgische verkeerslichten hebben echter een rood, een oranje en een groen licht, wat betekent dat in Belgische verkeerslichtcoalities in plaats van liberalen christendemocraten zitten.

Om deze naamgeving te doorgronden moet men dus én de kleuren kennen die corresponderen met de verschillende partijen in het politieke spectrum, maar ook op de hoogte zijn van bijvoorbeeld de kleuren van verkeerslichten. Verwarrend wordt het als zulke logica doorbroken wordt. Een Jamaica-coalitie was bijvoorbeeld oorspronkelijk een Duits samenwerkingsverband tussen de christendemocraten (zwart), liberalen (geel) en groenen (groen). Ook in België wordt de term ‘Jamaica-coalitie’ gebruikt, hoewel de kleuren van Belgische liberalen (blauw) en christendemocraten (oranje) niet voorkomen in de Jamaicaanse vlag.

Hier zien we dus dat de beeldspraak die gebruikt wordt in de naamgeving van coalities te maken heeft met de afzonderlijke kleuren van de politieke stromingen. De naamgeving kan ook gebaseerd zijn op de mengkleur die tot stand komt door het samenvoegen van stromingen. De combinatie van het blauwe liberalisme en de rode sociaaldemocratie leidt tot een ‘paars’ kabinet.

Complexer zijn benamingen zoals ‘paars-groen’, waarbij alleen de kleuren rood en blauw gemengd worden en groen niet meedoet aan de kleurmenging.

Een variant op dat soort beeldspraak is de benaming ‘Grijs I’, afkomstig van het rechtse weblog GeenStijl. Daarmee wordt het volgens sommigen wat kleurloze kabinet-Balkenende IV bedoeld, onder leiding van ‘Grote Leider’ (ook al een voorbeeld van GeenStijl-sociolect) Balkenende.

Niet alle benamingen voor regeringen zijn gebaseerd op kleuren. Er zijn nog spectaculaire coalitiemogelijkheden met andere vormen van beeldspraak, bijvoorbeeld gebaseerd op plaatsnamen. Zo werd er in Nederland in 2003 voor het laatst onderhandeld over een ‘Staphorster variant’. Dat zijn coalities waarin de SGP meeregeert, een partij die sterk staat in het conservatieve, streng reformatorische Overijsselse dorp Staphorst. Gematigde reformatorische krachten hebben het liever over de ‘Groninger variant’ met de ChristenUnie, die relatief sterk staat in Groningen. Grijs I is dus een voorbeeld van de Groninger variant.

Inmiddels komt op internet ook de term ‘Venlose variant’ voor, vernoemd naar de plaats waar PVV-leider Geert Wilders geboren en getogen is. In progressieve kringen, bijvoorbeeld op het weblog Joop, wordt een dergelijke coalitie vrij consequent aangeduid als de ‘peroxidecoalitie’, verwijzend naar het kapsel van Wilders. Minder origineel is de term ‘PVC-coalitie’, waarin de eerste letters van de afkortingen van PVV, VVD en CDA zijn verwerkt.

De tijd zal ons moeten leren onder welke benaming deze coalitie de geschiedenis in zal gaan en of ze meer of minder succes zal hebben dan de Bergense variant.

De kl- als klanksymbolische medeklinkerklonter

BERT CAPPELLE

Bepaalde klanken of clusters van klanken komen in een reeks woorden met een soortgelijke betekenis voor en roepen daardoor herkenbare semantische associaties op. Het wat schimmige fenomeen staat bekend als klanksymboliek. Woordstukjes met een klanksymbolische waarde kunnen we niet zomaar in een woordenboek opnemen. Hun link met een of meer betekenissen is namelijk veel minder sterk dan bij woorden of dan bij woorddelen die linguïsten als morfemen bestempelen. Maar de betekenissuggestie van bijvoorbeeld de kn- in knoestige knots of de sl- in slijmerige sliert is meer dan louter imaginair. In deze bijdrage classificeren we de 'betekenissen' van de cluster kl-.

Oh kloos klotsende klok met schuimende klepel', dichte Lucebert. Met dit *kl*-gekletter wilde de keizer van de Vijftigers-generatie de kunst-om-de-kunstpoëzie neersabelen van zijn voorganger Willem Kloos, de leidende figuur van de Beweging der Tachtigers uit het eind van de negentiende eeuw. Deze god in het diepst van zijn gedachten had eeuwige roem verworven met verzen als 'De Zee, de Zee klotst voort in eindeloze deining'. *Klotsen* imiteert het geluid van golven die tegen elkaar botsen, eigenlijk beter dan dat van een klokwand waartegen een klepel aandreunt. *Kl*- komt voor in een grote groep min of meer klanknabootsende woorden die verwijzen naar (het voortbrengen van) een bepaald geluid dat typisch ontstaat bij botsend contact:

klabetteren, klabots(en), klak(k(er)en), klap(p(er)en), klappertanden, klassen, klateren, kledder(en), klep(p(er)en), klets(en), kletteren, kleun(en), klik(klak)(ken), klingelen, klingeling(eling), klingklang, klink, klinkklank, klipklap(pen), klits (klats of klets), klop(pen), klos(sen), klots(en), klutsen

De zelfstandige naamwoorden *kleppel*, *klippel(en)* en *kluppel* – alle drie synoniem met *knuppel(en)* – horen hier eigenlijk ook thuis, want slaan met iets hards brengt onvermijdelijk geluid voort. En ook *klok* en *klepel* sluiten hier goed bij aan.

Maar hoe klanknabootsend is *kl*- werkelijk? Klinkt klokgelui niet meer als *bimbam* dan als *klingeling*? Wellicht is het eerder bij conventie dat de meeste van de bovenstaande woorden met *kl*- een zeker geluid aanduiden. Er zijn nu eenmaal veel minder medeklinkers en mogelijke combinaties daarvan voorhanden in een taal dan er echt geluiden zijn die ermee kunnen worden weergegeven. Stel dat je een woord wil lanceren voor het geluid dat een hard voorwerp bij aanraking met flexibel metaal maakt, dan kom je al gauw terecht bij *kl*-, bijvoorbeeld *kloing*, omdat *kl*- al een vaak voorkomende medeklinkercombinatie in het Nederlands is voor woorden die verwijzen naar een geluid voortbrengend contact. Meer dan waarschijnlijk is het merendeel van de woorden in de lijst hierboven tot stand gekomen door associatie met klanknabootsende *kl*-woorden die al eerder bestonden, als deel van het taaleigen. Kwestie dus van niet telkens opnieuw een andere medeklinkercluster te moeten verzinnen.

***Kl*- klinkt kleverig**

En toch evocert *klingeling* op een haast akoestisch correcte manier een ander soort geluid dan bijvoorbeeld *tingeling*. Het harde, plosieve karakter van de *k*, net zoals de *t*, is uitermate geschikt voor een geluid met een duidelijke aanzet dat *plotsklaps* of *klakkelings* begint, maar de erop volgende *l*, een lange medeklinker, lijkt de 'pats' van de impact te dempen, alsof er iets van het geluid niet onmiddellijk wil wegkaatsen maar blijft hangen, alsof het geluid blijft kleven. Dit aspect zit ook in een deels overlappende groep minder evident klanknabootsende woorden beginnend met *kl*-, die verband houden met aanhoudend, ijdel gepraat of met gezeur. De *kl*- staat hier als het ware symbool voor de bedenking dat je wel weet wanneer het gebabbel of gezanik begint, maar niet wanneer het ophoudt:

---

klabetteren, klagen, klap(pen) (en *klapachtig, klapaaien, klappei(en), klassineren, klepmeier(en), klepzeiken, klessebessen, klessen, kletsen* (en o.m. *kletserig, kletsgraag, klets-kop, kletskous, kletslullen, kletsmaajor, kletstante*), *kliemen, klieren, klooiën, kloterig*

Het kleverige van de *kl*-cluster vinden we terug in een heel andere woordfamilie, die niettemin weer enkele leden deelt met de eerste familie van klanknabootsende woorden hierboven. Zo wordt volgens Van Dale (twaalfde uitgave) *kledder* onder meer gebruikt als tussenwerpsel ‘ter aanduiding van het geluid van het neerkomen van een hoeveelheid vloeistof of brijige stof’, en naar die hoeveelheid zelf kan ook weer met *kledder* worden verwezen. Zelfs nadat de *kledder* ergens op neergekwakt is, blijft hij een *kledder*. Dan is *kledder*, als begrip voor wat smurrie die ergens ligt of hangt, strikt genomen geen klanknabootsend woord meer. Zo ook associëren we heel wat woorden uit de volgende opsomming met een nattig, stroperig goedje, eerder dan met een geluid. En nat of niet, ze duiden stuk voor stuk (of *klodder* voor *klodder*) een samenhangend aggregaat aan:

klad, kladder, klak, klamodde, klamot, klamp, klats, kledder, kleef, kleem, klei, klets, klibber, klieder, kliek, klij(e), klijt, klis, klit, klodde, klodder, kloet, kloft, klomp, klont, klonter, kloon, klood, klos, klot, klucht, kluit, klus, kluts, kluw, kluwen

Enkele van de bovenstaande woorden treffen we overigens ook aan in een recente dialectstudie rond het begrip *fluim* aan de Universiteit Gent, een studie die meer dan dertig woorden voor deze viskeuze substantie par excellence opleverde, waaronder *klad/klat, (snot(te))klak, klark* en (*snot*)*kliëk*.

Join the club

Sommige andere soorten aaneengesloten conglomeraten worden eveneens met *kl*- gevormd: *klas, klasse* en *klooster*, hoewel dat niet op klanksymboliek maar op etymologische toevalligheden berust. Het woord *kliëk* uit de lijst hierboven heeft trouwens twee betekenissen, waarvan elk een eigen oorsprong kent: als woord voor een groepje van mensen die elkaar geweldig vinden en anderen maar niks, komt *kliëk* van het Franse *clique*; als aanduiding voor het herbruikbare overschot van een maaltijd, komt het van het Middelnederlandse *clacke*, wat ‘klad’ of ‘vlek’ betekende. In die tweede betekenis wordt *kliëk* ook gebruikt als synoniem voor *kwak* of *kluit* volgens Van Dale, die als voorbeelden geeft: ‘*dat kost een kliëk geld*, een bom duiten; *een kliëk mensen*, troep’, waarmee we bijna weer bij de eerste betekenis van *kliëk* zitten. Mogelijk heeft het vertrouwde gebruik van *kl*- voor groepen met interne cohesie

er ook voor gezorgd dat het Nederlands probleemloos de woorden *club* en *cluster* uit het Engels overnam. *Join the club*, kon je de *kl*-woorden haast horen zeggen.

De meeste zelfstandige naamwoorden uit de reeks van *klad, kladder* enzovoort, voor zover ze een natte stof aanduiden, hebben afgeleide werkwoorden voor een meestal morsig omgaan met de massa die in de werkwoordsstam zit:

kladd(er)en, klakken, klassen, kledderen, kleien, kletsen, kliederen, klodderen

En *klad* zit ook in *kladdeboter(en), kladpot(ten)* en *kladschilder(en)*. Twee woorden voor een stuntelig of slordig iemand, *klungel* en *kluns*, bevinden zich samen met hun afgeleide werkwoorden, *klungelen* en *klunzen*, in dit twijfelachtige gezelschap van klank-symbolische *kl*-woorden.

Kledder- en *klets-* worden ook gebruikt in samenstelling met *nat*, wat de betekenis ‘door en door nat’ of ‘druipend nat’ oplevert. Als je *kleddernat* bent, voel je je doorweekt, bijna als een natte dweil, en je kleren plakken aan je. *Kletsnat* roept misschien ook het beeld op van een genadeloze plensbui die hard op je is neergekomen – *kletsregen* bestaat in het Nederlands, maar niet *kledderregen*. De suggestie van plakkerig, vochtig of koud gaat ook uit van de volgende woorden:

klam, kleum(en) (en *kleums, kleumerig, verkleumd*), *kleven* (en *kleverig*), *klef* (en *kleff(er)ig*), *kliemerig*, (*samen*)*klitten* (en *klitterig*)

Om nog te zwijgen van (*vast*)*klemmen* en *zich (vast)klampen*, twee werkwoorden die de notie van ‘(zich) hechten’ uitdrukken, zij het door het uitoefenen van druk en niet door de werking van iets kleverigs. De *kl*- komt ook voor in heel wat Algemeen-Nederlandse benamingen en gewestelijke varianten ervan voor planten die gebruik maken van stekelige zaadbolletjes die zich gemakkelijk aan dierenvacht of kledij vasthaken (*kladdebossen, klas, kleef(kruid), kleefte, kliff, klinge, klis, klis(sen)kruid, klit* en *klit(ten)gras*). En ten slotte houdt het werkwoord *beklijven* uiteraard ook verband met *kleven*: wat beklijft, blijft figuurlijk hangen. Wat zal er van deze bijdrage beklijven, vraag ik me af. Hopelijk niet dat het allemaal maar kletsica was.

Bert Cappelle is als postdoc verbonden aan de Hogeschool Gent en de Universiteit Gent.

e-mail: bert.cappelle@hogent.be

Broodje taal

Waarom fluostift tot correctieroller leidt

ELS HENDRICKX

Eén september. Het boodschappenlijstje van de juf afgevinkt en de nieuwe schoolspulletjes keurig in de boekentas geschikt: klaar voor een nieuw schooljaar! En al had u het in deze tijden van maximumfacturen niet verwacht, toch zijn ook dit jaar al vanaf juli talloze reclamefolders met schreeuwerige opschriften in de bus gevallen: Alles voor de eerste schooldag! Terug naar school! Alles voor een voldoende! Hoewel mijn tijd van spannende eerste schooldagen voorbij is, kan ik het niet laten die blaadjes even door te nemen – en ook enkele taalkundige bijzonderheden te ontwaren. De perfecte inspiratiebron voor het Broodje taal van een september-oktobernummer!

Merkverwatering

In de wereld van papierwaren en kantoorartikelen valt meteen de enorme naamsbekendheid van de prominente merken op: Bic®, Pritt®, Atoma®, Tipp-Ex®, Post-it® ... Stuk voor stuk kan elke burger die merken moeiteloos met hun typerende product verbinden. De reputatie van deze merken strekt zelfs zo ver dat de genoemde merknamen vereenzelvigd worden met het producttype, of anders gezegd: de merknamen raken zo ingeburgerd dat taalgebruikers ze ook gaan gebruiken om soortgelijke producten van andere merken te benoemen. De merknamen gaan dus als soortnaam functioneren: het summum van roem voor elke fabrikant, zo lijkt het wel. Maar het tegengestelde is waar: de merknaam verliest al zijn commerciële waarde als hij devalueert tot een begrip voor een productsoort. Want als iemand snel een briljante invallende gedachte wil noteren en om een *post-it* en een *bic* verzoekt, maar net zo blij is met een memoblaadje en pen van een ander merk, is de winst voor de merkhouder ver te zoeken. Dit verschijnsel wordt daarom begrijpelijkerwijs *merkverwatering* genoemd: de onderscheidende kracht van

het merk verdwijnt. Bedrijven durven weleens ver te gaan om dit te voorkomen, zoals blijkt uit onder meer artikels van Marc van Oostendorp (www.onzetaal.nl/nieuws/merknamen.php) en Albert Oosterhof (*Over taal* 47-2, blz. 37). Toch kan juridisch gehakketak dit proces nooit tegengaan: de natuurlijke taal laat zich niet intomen door marketingstrategieën. Wat wel zou helpen, is zorgen voor een duidelijke soortnaam bij de introductie van een nieuw producttype. Die ontbreekt namelijk nogal eens, stel ik vast als ik mijn reclamefolders doorblader: ik merk snel hoeveel taalcreativiteit het vergt om bepaalde producten te benoemen met een vlotte, duidelijk refererende soortnaam die geen onnodige varianten heeft. De reclamemakers worstelen met hetzelfde probleem: ze gebruiken lange omschrijvingen, vage termen en hanteren onderling lang niet dezelfde terminologie. Niet dat dat laatste noodzakelijk een probleem hoeft te zijn, en laten we ook niet in de val trappen om uit alle varianten die ene 'correcte' te willen kiezen, maar toch, het zou de merknaam ten goede komen.

Zoek het woord

De folders vertonen verschillende soorten merkverwatering. Soms lijkt die alweer verdwenen, zij het niet vanuit juridische beweegredenen: in geen enkele folder kwam ik het woord *bic* als soortnaam tegen. Hoewel die term al decennialang in gebruik is in de Vlaamse spreektaal, zijn nagenoeg alle taalgebruikers er zich al even lang van bewust dat hij niet in het standaardtaalregister thuishoort. Andere keren wordt stilaan een voorkeur voor een specifieke soortnaam zichtbaar – zowel ter algemene beschrijving van het merkproduct, als ter omschrijving van elk gelijksoortig voorwerp van een ander merk. Zo krijgt het meest prototypische Pritt®-product in de folders vooral de benaming *lijmstift*, maar soms ook *lijmstick*. Volgens de Grote Van Dale had ook *lijmpen* gekund, maar dat heb ik nergens aangetroffen. Een ander voorbeeld is de term

---

correctieroller: die gebruiken alle reclamemakers consequent om het voorwerp te benoemen dat over een fout in een handgeschreven tekstfragment een stuk correctietape ‘plakt’, zodat je zonder droogtijd kunt voortschrijven. Ik moet hierbij echter bekennen dat mijn klasgenootjes en ik dit voorwerp altijd een *blancoroller* hebben genoemd. Dat komt, zo leer ik nu via het internet, doordat het eerste product van dit type de merknaam Blanco roller® meekreeg van de producerende Duitse firma Pelikan (later Henkel), terwijl ik gegarandeerd klasgenootjes had die een correctieroller van de concurrentie, een Tipp-Ex Pocket Mouse®, gebruikten!

Voor sommige merknamen is zelfs geen eenduidige soortnaam te vinden. In mijn Post-it-voorbeeld hierboven gebruikte ik *memoblaadje*, maar uiteindelijk gaat het alleen om *zelfklevende memoblaadjes*, wat niet erg vlot klinkt. In de folders komen ook alleen omschrijvingen voor, zoals *zelfklevende blaadjes* of *klevende memobriefjes*. Nog erger is het gesteld met het Atoma-schrift: hoe kunnen we dit schrifttype met een algemeen begrip benoemen? Geen enkele folder waagt er zich aan, en ook de website van het merk komt niet verder dan ‘het originele inbindsysteem met de typische ringen’ ...

Een apart geval vormt het woord *tintkiller*. Jarenlang heb ik zo’n ding bij me gehad op school, en nooit heb ik die benaming in twijfel getrokken. In de folders lees ik deze term echter nergens, maar een internetspeurtocht levert geen harde bewijzen voor een nieuwe casus van merkverwatering. De eerste tintkillers werden weliswaar door het Duitse Pelikan vervaardigd, en in Duitsland komt het woord veel vaker voor dan in Nederland of Vlaanderen, maar *Tintkiller* lijkt, voor zover ik kan terugvinden, geen merknaam te zijn (geweest). In ieder geval wil ik u de variëteit aan benamingen voor het uiterst handige ding in de folders niet onthouden: *inktuutwisser*, *inktwisser*, *inktwisstift* (ook de online term van Pelikan zelf), *inktuutwisstift* en *uitwisstift*.

Variatie in Vlaanderen

Ook los van de merkenkwesitie gebruiken reclamemakers regelmatig verschillende varianten voor eenzelfde referent, zoals Belgisch-Nederlandse naast Algemeen Nederlandse. Een klassieker in de normboeken is natuurlijk de Vlaamse *pennenzak* versus het algemene (*school*)*etui*, maar op een Nederlandse keten na nemen alle adverteerders toch liever gewoon *pennenzak* in de mond. Hetzelfde gebeurt met de Vlaamse *nietjesmachine* versus de noordelijke *nietmachine*, maar hier is het goed mogelijk dat het normatieve verschil gewoon onbekend is. En dat laatste zou ook kunnen gelden voor *fluostift*: wist u dat dit een typisch Vlaams woord is, met als algemene variant *markeerstift* of *accentueerstift*? Overigens komt

ook de Engelse vorm *marker* weleens voor. Maar de folders vertonen ook Franse invloed wanneer eentje een *classeur* aanprijst, en een andere een *klasseermap*, terwijl ze het beter net als hun concurrenten (en onze noorderburen) over een *ordner* kunnen hebben. Of gewoon over een *opbergmap* natuurlijk...

Verder komen *plakband* en *kleeftband* naast elkaar voor, hoewel volgens normgidsen *kleeftband* minder gebruikelijk is. Een *scherper* lijkt een uitgeroeid dialectisme voor *slijper*, maar ik kom het toch eenmaal tegen. (*Vlak*)*gom* en (*vlak*)*gum* zijn normatief gezien louter vormvarianten, maar het zal niemand verwonderen dat alleen de Nederlandse keten de *u*-vormen hanteert. Wel verbazend mischien is de opmars van *lunchbox*, waar ik *brooddoos* had verwacht. De folders hebben me ook bijgebracht dat Nederlanders onze *ringmap* liever een *ringband* noemen, en dat zij consequent voor *insteekhoezen* kiezen als het over de doorzichtige plastic mapjes gaat die daarin thuishoren, terwijl wij onzeker schuifelen van *foldermapje* naar *documentatiemapje*.

De laatste trends

Om helemaal in te zijn, moeten we natuurlijk ook op het vlak van schoolspullen de laatste ontwikkelingen volgen. Een daarvan is de *trolley*, ‘een tas op wieltjes met een uittrekbaar handvat’. Het ding was al langer populair in de wereld van reiskoffers (al maakt Van Dale ook daar nog geen melding van), maar doet nu ook zijn intrede op de speelplaats. En in de folders moet ook de juiste spelingswijze nog zijn intrede doen: *trolleyrugzak* en *trolleyboekentas* zonder spatie of koppeltaken, *trolleys* zonder apostrof. De prijs voor de opvallendste nieuwkomer is echter voor *elastomap*: een woord waar ik nog nooit van gehoord had, dat online blijkbaar hoogfrequent is, en dat als klap op de vuurpijl als enige variant in de folders voorkomt om zijn referent te benoemen: ‘map met elastieksluiting’, ‘map met twee elastieken over de hoeken’, ‘map met drie flappen en sluitelastiek’. De nieuwe benaming is inderdaad kort en krachtig, en best duidelijk, maar naar de taalkundige herkomst van deze vorm heb ik nog steeds het raden. Waarom niet *elastiekmap*? Ach, als ik op één september maar een trendy exemplaar te voorschijn kan halen...

Els Hendrickx is doctoraatsbursaal Nederlandse taalkunde aan de Katholieke Universiteit Leuven.

e-mail: Els.Hendrickx@arts.kuleuven.be

Interview

Sara Brouckaert: teksten schrijven voor audiogidsen, een taal waar je naar luistert

BRUNO COMER

Een filoloog die ondernemer wordt: dat is het verhaal van Sara Brouckaert, die een job als taaladviseur ruilde voor een bedrijf dat audiogidsen op de markt brengt. De redactie van teksten voor die *walkmen* sluit enigszins aan bij het luisterspel op de radio, maar toch gaat het om een nieuwe techniek waar talloze varianten mogelijk zijn. Sara Brouckaert heeft voor een boeiend beroep gekozen waarvan de basisvereiste overeenstemt met zoveel andere takken van de communicatie: je moet graag met taal bezig zijn.

Sara was assistente Nederlandse taalbeheersing bij prof. Willy Smedts aan de KU Leuven en taaladviseur bij de VRT, waar ze onder leiding van Ruud Hendrickx meewerkte aan de bekende taalsite. De zoektocht naar een nieuwe, creatieve omgeving bracht haar bij de bvba Ravi, die audiogidsen voor musea produceert. Binnenkort verkent ze andere horizonten en gaat ze aan de slag als eindredacteur Vertaling en Ondertiteling op de VRT. Als het te combineren valt, is ze wel van plan in haar vrije tijd voor Ravi te blijven schrijven.

Spreektaal en schrijftaal

Onze gesprekspartner kan dus op een grote kennis en ervaring bogen om het avontuur bij Ravi aan te gaan. 'Een charme van dit werk is dat je telkens in een andere wereld terecht komt', zegt zij. 'Het gaat van een tentoonstelling over de Expo '58 in het Atomium tot de schilderijen van Rogier Van der Weyden en zijn tijdgenoten in Leuven. Er bestaan geen twee musea die hetzelfde zijn en telkens is het publiek ook anders. Wist je dat er een groentemuseum is in Sint-Katelijne-

Waver? Soms overvalt een licht paniekerig gevoel me wel en vraag ik me af: wat ga ik daarover vertellen? Andere keren weet ik amper weg met de stortvloed van informatie die ik te verwerken krijg. Juist bepalen wat je de bezoeker precies wil meegeven, is een van de eerste zaken die er moeten gebeuren als je met zoiets begint.' Belangrijk is dat je ieder voorwerp in het grotere geheel kunt situeren waar het thuishoort en die manier van werken levert dikwijls een interessante tekst op. Vaak kom je tot de vaststelling dat alledaagse dingen een boeiende evolutie achter de rug hebben eer ze geworden zijn tot wat ze nu zijn.

De basisdoelstelling blijft steeds dezelfde: tot een uitleg komen die de leek interessant vindt. Dat wil zeggen dat

---

hij er wel iets uit leert, zonder erdoor overrompeld te worden. Je moet opletten dat je de bezoeker niet zoveel informatie geeft dat hij er op de duur weezin van krijgt.

De expert van zijn kant moet de tekst prettig om te lezen vinden. Het bondige en heldere overzicht dat de teksten bieden, moet hem verrassen. Ook een intellectueel publiek stelt een dergelijke redactie op prijs. ‘Kortom: leerrijk maar aangenaam, informatief maar beziel’, zegt Sara. ‘De moeilijkheid is dikwijls dat de museumdirectie de tekst te eenvoudig vindt. Maar het gesproken woord is nu eenmaal simpeler dan het geschreven. Het onderscheid tussen beide is niet altijd gemakkelijk te maken. En nochtans is het belangrijk, want voortdurend moet de schrijver van audiogidsen zich afvragen: welke taal is bruikbaar voor een publiek en welke niet? Daarom is teksten schrijven voor audiogidsen een zeer leerrijke oefening om met taal om te gaan. En maak je geen illusies: het is voortdurend denken en zoeken, de redactie kost veel geduld en frustratie.’

Effort reduction theory

Een redacteur van teksten voor audiogidsen gaat van de *effort reduction theory* (zie kaderstukje) uit en streeft ernaar de informatie telkens in de juiste vorm te gieten. En op dat vlak levert taal ons tal van varianten. ‘We communiceren niet altijd op dezelfde manier’, schrijft Sara op de website van bvba Ravi. ‘Taal is een ritje op de roetsjbaan, met je ogen dicht van de duikplank springen, een valwind bij het zweefvliegen. Automatisch stellen we ons niveau van taalgebruik af op de situatie waarin we ons bevinden. Op een sportclub praten we anders dan tijdens een sollicitatiegesprek.’

Voor een audiogids is een formele vorm van spreektaal noodzakelijk: vlot maar gestructureerd, onderhoudend maar met de puntjes op de i. Nooit mogen we vergeten dat het publiek de teksten niet leest, maar ze hoort. Een museumbezoeker die iets niet begrepen heeft, zal niet gemakkelijk de band terugspoelen om de zin opnieuw te beluisteren. Hij zal zich alleen maar ergeren en een geërgerde bezoeker is een verstrooide bezoeker. Om dezelfde reden moeten we taalfouten vermijden.

Neurofysiologisch gesproken gebeurt de verwerking van de grammatica in een ander deel van onze hersenen dan de verwerking van

de betekenis. Het komt er dus op aan de grammatica eenvoudig te houden, zodat de bezoeker zich kan concentreren op de inhoud. De noodzaak om een eenvoudige taal te gebruiken wil niet zeggen dat er geen afwisseling mag zijn. Een opeenstapeling van korte zinnen maakt de tekst saai. Daarom kunnen er langere zinnen in een tekst voorkomen, bijvoorbeeld een hoofdzin met een bijzin. Maar dan ook niet meer dan één bijzin.’ In het tweede kaderstukje staat een voorbeeld van een herschrijving.

Sara wil het maximum uit een tekst naar boven halen, tot een beklijvend verhaal komen, de luisteraar in zijn emoties raken, een band scheppen tussen de stem van de audiogids en het publiek. Daarom spreekt die stem het publiek rechtstreeks aan. De droge informatie wordt daardoor meer levendig, de stem in de audiogids wordt geen belerende anoniemus, maar veeleer een verteller die het publiek begeleidt op zijn tocht door het museum. De keuze van de achtergrondmuziek kan hier een zeer efficiënt hulpmiddel zijn.

Teksten schrijven voor audiogidsen is een zeer leerrijke oefening om met taal om te gaan.

Experimenteren

Geen wonder dat de ontwerpers van audiogidsen dikwijls experimenteren om hun boodschap te vertolken. ‘Audiogidsen voor kinderen spelen daarbij een voortrekkersrol, want daar kun je zaken uitproberen die achteraf nuttig blijken bij gidsen voor volwassenen’, vindt Sara. ‘Denk maar hoe een programma als “De Fabeltjeskrant” meer “grote mensen” lokte dan peuters. Het valt op hoezeer museumdirecties ons bij projecten voor kinderen en jongeren veel gemakkelijker de vrije hand geven.’

Natuurlijk dreigt ook het gevaar voor ‘originalitis’. De verleiding bestaat dat je naar te ver gezochte middelen zoekt om de informatie in hapklare brokken aan de bezoeker te presenteren. Daarom streeft Sara naar een basisstandaard die hoe dan ook gerespecteerd moet worden en heel wat kwaliteitsvereisten omvat. Maar het blijft een evenwichtsoefening om tegelijk vernieuwend en toegankelijk te blijven. Gelukkig wordt iedere productie zorgvuldig getest,

zowel door experts als door leken en passen de ontwerpers de voorstellingen aan hun bevindingen aan. En de museumbezoekers krijgen enquêtes voorgeschoteld waarvan het resultaat zeker meespeelt in de evaluatie van het project.

Hoe dan ook blijven de meningen uiteenlopen: wat voor de enen te schools is, is voor de anderen niet duidelijk genoeg. 'Je moet dan niet noodzakelijk de grootste gemene deler zoeken', zegt Sara. 'Trouw blijven aan je concept en een zekere eigenzinnigheid behouden. De kunde die door de realisatie van de audiogidsen opgestoken wordt, is ook bruikbaar voor stadswandelingen en rondleidingen in bedrijven.'

Als je geen moeite moet investeren in de vorm van een zin, heb je meer energie om de inhoud te verwerken.

Proef op de som

'Een klein bedrijf moet concurreren tegen multinationals die overal ter wereld dergelijke technieken aanbieden', zegt Sara. 'Wij hebben het voordeel dat we zeer flexibel met de behoeften van de klant rekening kunnen houden terwijl de concurrenten belang hebben bij confectiewerk en hun sjablonen dikwijls al op voorhand vastliggen. We leveren zo nodig een volledige dienstverlening, hard- en software inbegrepen. Daardoor kunnen we gemakkelijker aansluiten bij de nieuwste tendensen. Je hebt dan natuurlijk informatici nodig die goed op de hoogte zijn van de ontwikkelingen op dat vlak.'

De uren in de opnamestudio leveren spannende momenten op. Sara doet een beroep op bekende acteurs zoals Vic De Wachter, Els Dottermans of Ann Ceurvels. Het inspreken van de teksten is dikwijls de proef op de som. Naarmate de werkzaamheden vorderen, stijgt het enthousiasme. Het gaat er dikwijls erg technisch aan toe, als tekstschrijver kom je onvermijdelijk in aanraking met de pijlsnelle technologische evolutie. Audiogidsen worden nu al vervangen door multimediasgidsen waarbij ook visuele beelden te pas komen. De multimediale wandeling 'Het parfum van Oostende' is daar een voorbeeld van. Op die manier kunnen technologie en taal helpen om kunst tot haar recht te laten komen.

Meer info over dit alles vind je op www.ravi-artguides.com. Lees bijvoorbeeld eens de interessante stijlids.

De 'effort reduction theory'

Deze theorie baseert zich op de volgende vaststelling: als je geen moeite moet investeren in de vorm van een zin, heb je meer energie om de inhoud te verwerken. De structuur van een zin is bepalend voor de snelheid van de taalverwerking. Neem volgende twee zinnen:

a. Jan stapte in zijn auto en stak de sleutel in het contact.

b. Jan stapte in zijn auto en stak de sleutel in het heuptasje.

Beide zinnen zijn eenvoudig en begrijpelijk. Toch zullen we zin a sneller verwerken dan zin b. De reden is, heel eenvoudig, dat zin a in deze context de meest vertrouwde combinatie van woorden bevat: auto, sleutel, contact. 'Heuptasje' is een woord dat we in de context minder snel verwachten. Daardoor zullen we een fractie van een seconde meer tijd nodig hebben om zin b te verwerken.

Een tweede voorbeeld komt uit een museumtekst zelf:

Een kruisiging door de hofschilder van Margaretha van Oostenrijk, Bernard van Orley.

Die zin zal, door zijn opbouw, voor een hapering in de verwerking zorgen. De combinatie 'een kruisiging door...' wekt bij de luisteraar immers een bepaalde verwachting. In zo'n constructie volgt na 'door' meestal een handelend voorwerp. Dat zou in deze context betekenen dat Bernard van Orley degene is die kruisigt, wat hier natuurlijk niet wordt bedoeld. Van Orley was gewoon de schilder. En dat staat er ook. Het kan ons brein alleen wat langer kosten om dat te beseffen, door onze ervaring met gelijkaardige constructies.

Een alternatief zou kunnen zijn: een kruisiging van de hand van Bernard van Orley, de hofschilder van Margaretha van Oostenrijk.

Een voorbeeld van een herschrijving

Spectaculair zijn de veranderingen niet, maar je merkt wel hoe de redacteur er rekening mee houdt dat het een tekst is die de bezoeker hoort en niet leest.

Oorspronkelijke tekst:

De kunstenaar woonde een groot deel van het jaar in zijn huis in Le Cannet en spande zich in om het felle licht van de Midi weer te geven met geïriseerde kleurvlekken die de onderdelen van de compositie vertroebelen.

De tekst zoals die gebruikt wordt in de tentoonstelling:

De kunstenaar woonde een groot deel van het jaar in Le Cannet. Het is duidelijk dat hij hier het felle zuiderse licht probeert weer te geven. Kijk maar naar de kleurovergangen, die alles troebel maken.

Tussentaal en code-switching bij radiopresentatoren

CAROLIEN SAEY

Het Standaardnederlands wordt door taaladviseurs zoals Ruud Hendrickx hoog in het vaandel gedragen. Toch zorgt een druk op de radio- of televisieknop ervoor dat we geconfronteerd worden met een brede waaier aan taalvariëteiten.

Niet alleen in soaps, maar ook in talkshows en amusementsprogramma's is steeds vaker tussentaal te horen dan het verwachte Standaardnederlands. Deze ontwikkeling wordt vaak in verband gebracht met taalverloedering en ondervindt dan ook geregeld grote tegenstand. Toch hoeft deze evolutie niet noodzakelijk nefast te zijn voor de kwaliteit van de programma's. Het gebruik van tussentaal is in de meeste gevallen immers functioneel. Aan de hand van een analyse van enkele radioprogramma's gaan we in deze bijdrage na wanneer en waarom presentatoren de verplichte standaardtaal verlaten om vervolgens over te schakelen naar een informelere taalvariëteit zoals tussentaal.

Het onderzoek

De laatste jaren heeft men geconstateerd dat tussentaal steeds makkelijker haar weg vindt op de Vlaamse radio en televisie. Zo hebben verschillende onderzoeken aangetoond dat in bepaalde programma's van de openbare en commerciële omroep gretig gebruik wordt gemaakt van deze informele taalvariëteit. De meeste van deze studies leggen echter vooral de nadruk op het gebruik van tussentaal in fictie- en televisieprogramma's, waardoor het taalgebruik in radioprogramma's lange tijd onderbelicht bleef.

Het kan echter wel interessant zijn om na te gaan wanneer, waarom en in welke mate Vlaamse radiopresentatoren gebruik maken van tussentaal en daarom hebben we in onze studie een uitgebreid corpus van Vlaamse radioprogramma's aangelegd: een selectie van

enkele radioprogramma's die in het najaar van 2009 werden uitgezonden. Het gaat meer bepaald om *De Wereld Van Sofie* (Studio Brussel), *Tomas Staat Op!* (Studio Brussel), *De Ann & Dave Show* (MNM) en *En Nu Serieus!* (Radio 2). Dat we hier met vier amusementsprogramma's te maken hebben hoeft niet te verbazen. Er is immers meer kans dat de presentatoren van entertainmentprogramma's gebruik maken van tussentaal dan presentatoren van bijvoorbeeld nieuws- en duidingprogramma's. Het materiaal werd dus met andere woorden gericht geselecteerd, zodat we het gebruik van tussentaal in de verschillende programma's grondig konden analyseren. Bovendien werden van elk radioprogramma vijf uitzendingen opgenomen, waardoor er zeker voldoende materiaal beschikbaar was voor het onderzoek. De onderstaande tabel zet de voornaamste gegevens van de gekozen radioprogramma's op een rijtje:

PROGRAMMA	RADIOZENDER	PRESENTATOREN
De Wereld van Sofie	Studio Brussel	Sofie Lemaire Bram Vandendriessche
Tomas Staat Op!	Studio Brussel	Tomas De Soete Linde Merckpoel
De Ann & Dave Show	MNM	Ann Van Elsen Dave Peters
En Nu Serieus!	Radio 2	Christel Van Dyck Luk Alloo

Tabel 1: Overzicht radioprogramma's

De verschillende opnames van de vier bovenstaande radioprogramma's werden aandachtig beluisterd en getranscribeerd. Hoewel VRT-taaladviseur Ruud Hendrickx van al zijn omroepmedewerkers verwacht dat ze te allen tijde hun taal verzorgen, bleek het taalgebruik van de geanalyseerde radiopresentatoren toch verschillende tussentalige kenmerken te bevatten. De vraag is dan natuurlijk waarom de omroepmedewerkers de

verplichte standaardtaal verlaten om hun presentatie in een informelere taalvariëteit voort te zetten. Zorgen bijvoorbeeld bepaalde situaties of bepaalde gesprekspartners voor een bepaald soort taalgebruik? Aan de hand van enkele corpusvoorbeelden wordt duidelijk welke factoren ertoe leiden dat de radiopresentatoren overschakelen of 'switchen' van de ene taalvariëteit naar de andere.

Code-switching

De laatste jaren besteedt de sociolinguïstiek veel aandacht aan het fenomeen code-switching, het wisselen of switchen tussen verschillende talen of taalvariëteiten. Een taalgebruiker beheerst namelijk niet één, maar wel verschillende codes en heeft dus de mogelijkheid om in bepaalde situaties van de ene naar de andere code over te schakelen.

In de literatuur onderscheidt men meestal allerlei verschillende redenen waarom aan codewisseling gedaan wordt. Deze motiveringen blijken echter soms heel dicht bij elkaar te liggen, wat enige verwarring kan veroorzaken. Het is dan ook aangeraden om deze redenen niet zomaar over te nemen, maar wel om er een zekere hiërarchie in te ontdekken. Na een grondige analyse van alle corpusvoorbeelden was het mogelijk om een nieuwe categorisering te maken waarin de factor 'afstand' centraal stond. De keuze voor een bepaalde taalvariëteit blijkt immers vaak af te hangen van de afstand die er tussen de verschillende gesprekspartners bestaat. Hoe kleiner de afstand tussen de sprekers, hoe groter de kans dat de communicatie in een informele taalvariëteit zal verlopen. Is de afstand tussen de sprekers echter groter, dan zal het gesprek logischerwijs in een formele variëteit plaatsvinden. Deze afstand wordt door drie verschillende factoren bepaald, die we in de volgende paragrafen illustreren aan de hand van enkele corpusvoorbeelden.

Situationele code-switching

Een eerste component die de afstand tussen de gesprekspartners kan bepalen, is de situatie waarin de sprekers zich bevinden. In informele situaties zal de kloof tussen de gesprekspartners immers kleiner zijn dan in formele situaties, waardoor de sprekers ook vlugger geneigd zullen zijn om een informele variëteit, zoals tussentaal, te gebruiken.

Er zijn twee belangrijke factoren die de (in)formaliteit van een situatie kunnen bepalen. Ten eerste speelt het gespreksonderwerp een belangrijke rol. Zo zullen serieuze en informatieve onderwerpen in de standaardtaal besproken worden, terwijl minder zware onderwerpen veeleer in tussentaal zullen worden behandeld.

Een mooi voorbeeld hiervan vonden we in een aflevering van *De Ann & Dave Show*. In de navolgende passage hebben de twee pre-

sentatoren een kort gesprek over Dave's ziekte en afwezigheid van enkele dagen. Wegens de informaliteit van het gespreksonderwerp zijn er in deze conversatie verschillende tussentalige kenmerken te vinden:

Ann: Alé, jong. Eel de week wordt ier Ann en Dave gezongen en dan staade ier gelijk ne pineut, ja ja.

Dave: Ik kan je zeggen, Van Elsen, 'k heb 3 dagen mijn bakkes moeten houden.

Ann: 'k Moet zeggen, ge ziet er 5 kilo lichter uit.

*Dave: 'k Ga m'n schade inhalen jongen. Ja hoe komt dat? Dad is zo'n virus. Dad heb je dan in je maag zitten en dat legt je eetlust 3 dagen stil.
[...]*

Ann: Dan moete nu vooral heel goed oppassen e. Da ge nu nie denkt van ja der is 5 kilo af, nu kunnen we beginnen vreten e.

*Dave: 'k Heb al ne Cola-Light gepakt, Van Elsen.
[...]*

Wanneer Ann en Dave later in diezelfde uitzending de krantenkoppen overlopen, gebruiken ze echter veel minder tussentaalkenmerken. Het gespreksonderwerp is hier immers veel formeler en serieuzer geworden en in zulke situaties is het Standaardnederlands op z'n plaats:

Dave: Ja ja, wat staat er in de kranten, la Ann Van Elsen?

Ann: Ja, nog heel veel te doen over de plotse dood van wielrenner Frank Vandenbroucke. Blijft ons beroeren. Het Nieuwsblad heeft trouwens een journalist naar Senegal gestuurd, die et daar allemaal een beetje probeert uit te pluizen, want daar ter plaatse in Senegal... Ja, zijn ze der wel een beetje doofpotachtig over.

Dave: Alé, hoe bedoel je?

*Ann: Ja, 'k wil maar zeggen, ze zijn karig met informatie, willen eigenlijk zo snel mogelijk et hele verhaal vergeten...
[...]*

De tweede belangrijke factor die de (in)formaliteit van de situatie kan bepalen, is het taalgebruik van de gesprekspartner. Wanneer een van de gesprekspartners beslist om tussentaal te praten, creëert hij of zij immers een informele situatie, waardoor de andere spreker vaak ook zal overschakelen naar tussentaal.

In een aflevering van zijn programma *Tomas Staat Op!* heeft Tomas De Soete een telefoongesprek met een luisteraar die vrij tussentalig praat. Aan het begin van dat gesprek hanteert Tomas nog de standaardtaal, maar na verloop van tijd stopt hij steeds meer tussentalige elementen in zijn discours:

- Patrick:* Alé vooruit. En ebde gij geen last had van... van zo van insecten en zo?
- Tomas:* Ik ad een net e. Ik ad gelukkig een net. Ik ad permanent een net. 't Is te zeggen van zodra de zon ondergaat want daarvoor steken ze nie. En ik eb wel een paar keer gevraagd van 't is ier toch nie zo één mugske da dan gaat denken van jongens ik doe vandaag de vroege, ik begin der al aan, ma nee blijkbaar is et toch...
- Patrick:* Da mugske noemde Tomas?
- Tomas:* Nee nee, et vroege mugske. Nee nee, ma ik was goed beschermd. Dad is een voordeel...
[...]

Emotionele code-switching

De afstand tussen de sprekers kan ook emotioneel bepaald worden. Iemand die zijn emoties toont, verkleint immers de afstand tussen zichzelf en zijn gesprekspartner, en zal dus ook gemakkelijker overschakelen naar tussentaal. Een mooi voorbeeld hiervan vinden we in een aflevering van *De Ann & Dave Show*. Wanneer Dave van zijn medepresentatrice Kempense balkenbrij krijgt voorgeschoteld terwijl hij dit helemaal niet lust, wordt hij (gespeeld) kwaad. Hierdoor let hij minder op z'n taalgebruik en schakelt hij bijgevolg over naar een informelere variëteit:

- Dave:* Is da echt balkenbrij? Da meende nie?
- Ann:* Ja, dad is balkenbrij.
- Dave:* Alé jong, mensen thuis, voor alle duidelijkheid, ik zit ier net te zeggen... Ja, ik kom van die streek en ik zeg dan van 't is toch genen balkenbrij e want dat moet ik niet hebben e.
- Ann:* Ja waarom denkte dad ons Chantal heel ver weg ging lopen?
- Dave:* Alé jong, die zitten ier mè ne pokerface, 't is zeker geen balkenbrij, wat is da? Da kennen wulle nie. Hier, Van Elsen, onwaarschijnlijk.

Narratieve of tekstuele code-switching

De afstand tussen de verschillende sprekers kan ten slotte ook narratief of tekstueel bepaald worden. Een verandering van de tekstsoort kan de afstand tussen de sprekers immers vergroten of verkleinen, en beïnvloedt dus bijgevolg ook hun taalgebruik. Wanneer sprekers iemand citeren of imiteren, zullen ze vaak overschakelen naar een andere taalvariëteit. Zo proberen ze een zekere afstand te creëren tussen zichzelf en de geciteerde of geïmiteerde personen.

Uit de onderstaande passage blijkt dat Christel Van Dyck, de presentatrice van *En Nu Serieus!*, van taalvariëteit wisselt wanneer ze iemand citeert. Tijdens een interview vertelt ze over de vooroordelen die haar vader vroeger had over de VRT. Wanneer haar medepresentator Luk om verduidelijking vraagt, illustreert ze haar uitspraak met een voorbeeld waarin ze haar vader citeert en overschakelt op tussentaal:

- Christel:* [...] Want 'k bedoel de BRT in die tijd had toch ook een beetje een rare naam e?
- Luk:* En welke naam is dat dan Christel, ik ben nie mee?
- Christel:* Awel, toen ik bij de VRT ging werken, BRT toen, toen zei mijn vader zo van 'gade gij daar werken, den BRT, da 's toch één grote matras?'

Conclusie

Het huidige taalbeleid van de VRT besteedt veel aandacht aan een mooie en verzorgde standaardtaal. Informele taalvariëteiten worden dan ook slechts in een beperkt aantal programma's toegestaan en kunnen in geen geval gebruikt worden als presentatietaal. Het bovenstaande onderzoek heeft echter aangetoond dat verschillende radiopresentatoren geregeld het verplichte Standaardnederlands verlaten en hun presentatie voortzetten in een informelere taalvariëteit. Toch betekent dit niet dat de kwaliteit van de programma's achteruitgaat. De codewisseling gebeurt immers niet zomaar, maar is in veel gevallen functioneel. Zo is gebleken dat de omroepmedewerkers in formele situaties opteren voor de standaardtaal, terwijl in informele en gemoedelijke omstandigheden vaak wordt overgeschakeld naar een tussentaliger register. Bovendien slagen de presentatoren er op deze manier in om aansluiting te vinden bij een breed publiek. Tussentaal is in Vlaanderen immers dé taalvariëteit voor informele communicatie en het functionele gebruik ervan zorgt er dan ook voor dat de presentatoren dichter bij hun luisteraars komen.

Moet het taalbeleid grondig herzien worden en moeten taaladviseurs toch ruimte laten voor talige accommodatie en tussentaal? Het laatste woord is hierover zeker nog niet geschreven.

Carolien Saey is master in de taal- en letterkunde en studeerde in 2010 aan de Universiteit Gent af met een scriptie over taalgebruik op de radio.

e-mail: carolien.saey@gmail.com

Dossier

Een stuk sigarendoos en 2 sigarenbandjes: juridische communicatie op haar best

KARL HENDRICKX

Dat Justitie niet altijd duidelijk communiceert, werd de laatste tijd pijnlijk duidelijk in de onderzoeken over seksueel misbruik in de Kerk. Maar ook in dagelijkse, eenvoudige zaken slaagt Justitie erin heel eenvoudige mededelingen te verpakken in een taalgebruik en vormgeving die een gewone taalgebruiker met verstomming slaan. Een (zoveelste) staaltje uit de praktijk.

Dienst Overtuigingsstukken

Onlangs kreeg ik een brief in handen van een rechtbank van eerste aanleg die je anno 2010 niet voor mogelijk houdt. De brief was afkomstig van de *Dienst overtuigingsstukken* van de correctionele griffie van de rechtbank. Dat op zich vormde al een bron van hilariteit, maar de dienst heeft wellicht zijn naam niet zelf mogen kiezen. Hij had misschien wel de regels over hoofdletters juist kunnen toepassen en dan zou zeker *Overtuigingsstukken* een hoofdletter gekregen hebben en dienst niet, tenzij bij het begin van een zin uiteraard. De brief was gedateerd, na de plaatsnaam volledig in hoofdletters, met de vermelding '22 Jun 2010'. Wellicht een tikfout.

U zou uiteraard graag weten waarover de brief gaat, en ik zal u dat meteen verklappen. Ikzelf heb echter de volledige brief moeten doorlezen om dat te weten te komen, want een onderwerpsvermelding vond de afzender, een medewerker van de bewuste dienst Overtuigingsstukken, blijkbaar niet nodig. Dat hij de lezer daarmee geen dienst bewijst, omdat die daardoor

KORTRIJK, 22 Jun 2010

LAATSTE HERINNERING
O.S. 79/08

8500 KORTRIJK

M.

U wordt verzocht in opdracht van de Procureur des Konings te Kortrijk, u in persoon aan te bieden ter griffie van deze rechtbank UITERLIJK TEGEN 25 JULI 2010 tussen 9 en 12 uur, of er in uw naam iemand te zenden, drager van uw volmacht, waarop uw handtekening, behoorlijk gewettigd is door de burgemeester van uw woonplaats, teneinde er terug te bekommen :

een stuk hout van sigarendoos en 2 sigarenbandjes

Mocht U aan het terugkomen van deze voorwerpen verzaken, gelieve dan onderstaande "Verklaring van Afstand" te ondertekenen en terug te laten geworden. Bij gebrek of afwezigheid van antwoord binnen de maand na gestelde datum, zal dit aanzien worden als stilzwijgende verzaking aan de teruggave en worden de voorwerpen eigendom van de Belgische Staat.

Hoogachtend
De dienst overtuigingsstukken

R. Soete

VERKLARING VAN AFSTAND O.S. 79/08

Ondertekende (naam en adres)

verklaart hierbij aan de teruggave te verzaken van de voorwerpen, vermeld in het hem toegezonden bericht en dezelve af te staan ten bate van de Belgische Staat.

datum : handtekening

inderdaad op zoek moet in de tekst naar het onderwerp van de brief, past blijkbaar niet in zijn puur schrijvergerichte logica.

Of misschien had de schrijver toch een onderwerp willen plaatsen. Rechts onder het briefhoofd met de adresgegevens van de griffie stond immers in vetjes en volledig in hoofdletters de melding *LAATSTE HERINNERING O.S 79/08*. Dat klinkt alvast dreigend. Maar waarvoor stuurt de griffie nu zo'n laatste herinnering? En waarop slaat die O.S. 79/08? We lezen verder ...

M

Na de adresgegevens van de geadresseerde, die tegen de NBN-norm in rechts bovenaan vermeld staan, zoals dertig jaar geleden gebruikelijk was, wordt de geadresseerde kort maar krachtig aangesproken met een eenvoudig 'M,'. Ik heb er al vaker op gewezen, maar dit soort aanspreking kan echt niet door de beugel. Ze is on-Nederlands, onpersoonlijk en onbeleefd. On-Nederlands, omdat de afkorting *M.* in het Nederlands niet voorkomt om *mijnheer* of *mevrouw* af te korten, maar wel in het Frans, als afkorting van *Monsieur*. Dat die afkorting volgens stoffige federale administraties handig is om in een keer mijnheer, mevrouw, monsieur en madame aan te duiden, legt geen gewicht in de schaal. Het is trouwens een elementaire vorm van beleefdheid op een persoonlijk document als een brief, rechtstreeks gericht tot een persoon, ten minste de moeite te nemen die persoon netjes aan te spreken, zelfs in een standaardbrief. Nog persoonlijker zou het zijn als niet alleen de juiste aanschrijftitel wordt gebruikt, zijnde *Geachte heer* of *Geachte mevrouw*, maar dat daaraan ook de familienaam van de geadresseerde wordt gevoegd. Alleen maar een *M.*, zelfs zonder afkortingspunt, kan echt niet.

Dat die *M* dan nog in het midden van het blad staat, zoals dertig jaar geleden gebruikelijk was, en niet links tegen de kantlijn zoals de NBN-norm en de moderne briefconventies voorschrijven, stoort de communicatie nog het minst.

Een stuk hout van sigarendoos en 2 sigarenbandjes

Wat de communicatie wel stoort, is dat de lezer nog steeds niet weet waarover het gaat. Dat wordt wel duidelijk in de eerste zin, die luidt als volgt:

U wordt verzocht **in opdracht van de Procureur des Konings, u in persoon aan te bieden ter griffie van deze rechtbank UITERLIJK TEGEN 25 JULI 2010 tussen 9 en 12 uur**, of er in uw naam iemand te zenden, drager van uw volmacht, waarop uw handtekening, behoorlijk gewettigd is door de burgemeester van uw woonplaats, teneinde er terug te bekomen:
een stuk hout van sigarendoos en 2 sigarenbandjes

Uit de nadruk die door middel van de lay-out wordt gelegd (vet, hoofdletters) valt af te leiden dat de rechtbank de boodschap in deze brief erg belangrijk acht. Het is immers weinig gebruikelijk om woorden VOLLEDIG IN HOOFDLETTERS te typen, omdat het de indruk geeft dat je roept. Misschien is dat hier ook de bedoeling, maar dan vraag je je als buitenstaander meteen af waarom de rechtbank zo nodig wil roepen.

In dit geval steken die opvallende lay-out en plechtige taal natuurlijk ook extra af tegen de futiliteit van de eigenlijke boodschap. Om een of andere reden is de geadresseerde twee sigarenbandjes kwijtgeraakt (in beslag genomen, bewijsstukken in een of andere rechtszaak) en kan hij die opnieuw komen afhalen bij de rechtbank.

Die eenvoudige boodschap wordt echter in een kanjer van een zin verpakt, waarin alle randvoorwaarden worden opgenomen, zoals wie de opdracht tot de brief heeft gegeven, waar en wanneer de geadresseerde zich moet aanbieden en hoe hij zich kan laten vervangen. Een basisregel om een zin op te bouwen is echter dat je slechts een idee per zin behandelt. Zo kan de boodschap veel eenvoudiger worden verwoord en krijgt de lezer hapklare brokken informatie te verwerken, waardoor die boodschap sneller en efficiënter zal worden verwerkt.

Ook aan het taalgebruik schort heel wat: het is archaisch (*teneinde*) en bevat heel wat belgicismen (*terug bekomen* voor 'opnieuw in handen krijgen') en gallicismen (*in persoon* voor 'persoonlijk', een letterlijke vertaling van *en personne*, *behoorlijk gewettigd* voor eenvoudigweg 'gewettigd' zonder de letterlijke vertaling van het Franse *dument*, *drager* voor 'iemand die in het bezit is van, houder, toonder'). De typische ambtelijk-juridische stijl, letterlijk uit het Frans vertaald, is onmiskenbaar.

Beter zou dan ook zijn:

De procureur des Konings verzoekt u persoonlijk tussen 9 en 12 uur naar de griffie van de rechtbank te komen om het volgende af te halen:

- een stuk hout van sigarendoos;
- twee sigarenbandjes.

De uiterste datum daarvoor is 25 juli 2010. Als u niet zelf kunt komen, kunt u iemand anders een volmacht geven. Op de volmacht moet uw handtekening staan die gewettigd moet zijn door de burgemeester van uw woonplaats.

Laten geworden

Blijkbaar moet de dienst Overtuigingsstukken wel meer van die brieven sturen voor nogal pietluttige zaken, want de lezer krijgt meteen een alternatief aangeboden:

Mocht U aan het terugbekomen van deze voorwerpen verzaken, gelieve dan onderstaande “Verklaring van Afstand” te ondertekenen en terug te laten geworden.

Bij gebrek of afwezigheid van antwoord binnen de maand na de gestelde datum, zal dit aanzien worden als stilzwijgende verzaking aan de teruggave en worden de voorwerpen eigendom van de Belgische Staat.

Opnieuw schakelt de griffie de zware lay-outmiddelen in om de lezer van de ernst van de boodschap te overtuigen: niet alleen vet, cursief én een onderstreping worden ingezet, ook het lettertype wordt vergroot. De boodschap is duidelijk: als je te laat bent, is het je eigen schuld. Kom dan niet klagen dat de Belgische Staat de trotse bezitter is geworden van jouw twee sigarenbandjes.

Communicatief gezien is het uiteraard goed dat de griffie het alternatief aanbiedt dat je ook niet hoeft te reageren, iets wat gezien de voorwerpen waarover het gaat wellicht heel plausibel is. Hier doet de griffie het zelfs in twee zinnen, van aanvaardbare lengte, maar het taalgebruik blijft vreselijk. Naast de archaïsche hoofdletter bij *U*, het onbestaande werkwoord *terugbekomen* en het ouderwetse *gelieve* is er natuurlijk het summum van een gallicistische uitdrukking: iets *terug laten geworden*. Het Franse *faire parvenir* echoot nog na. Even klassiek en Belgisch-gallicistisch is *binnen de maand* (‘binnen een maand’) en *aanzien worden* (‘beschouwd worden’).

Wat juist het verschil is tussen een *gebrek* aan antwoord en een *afwezigheid* van antwoord mag de lezer zelf uitmaken. Beide uitdrukkingen blinken alvast uit in onpersoonlijke, naamwoordelijke stijl, zeker in combinatie met het passieve en onpersoonlijke *zal dit aanzien worden als*.

Even correct en beleefd, maar veel moderner zou zijn:

Als u deze voorwerpen niet meer terug hoeft te krijgen, kunt u de onderstaande “Verklaring van Afstand” ondertekenen en terugsturen. Als u bovendien niet binnen een maand hebt geantwoord, gaan wij ervan uit dat u stilzwijgend de voorwerpen afstaat en worden ze eigendom van de Belgische Staat.

Communicatieprijs

Met dergelijke, dagelijks gebruikte brieven blijft Justitie het beeld van een archaïsche, wereldvreemde instelling in stand houden. Dat in moeilijke en delicate dossiers die veel media-aandacht trekken de communicatie slecht verloopt, is spijtig en komt het beeld van Justitie niet ten goede. Dat in kromtaal geschreven brieven, zoals hier beschreven, dagelijks worden verstuurd, trekt niet de grote media-aandacht, maar heeft wel hetzelfde effect.

Gebeurt er dan niets bij Justitie? Toch wel. Zo kreeg het parket van Brussel in september 2008 van de Vlaamse Juristenvereniging een eervolle vermelding bij de uitreiking van de eerste VJV-Communicatieprijs omdat het meer dan tweehonderd brieven in een meer verstaanbare taal aan het herschrijven is. Het Antwerpse hof van beroep deed eerder al in 2006 hetzelfde tijdens een groot onderzoek naar de klantgerichtheid van zijn organisatie, in samenwerking met specialisten rechtspraak van de Karel de Grote-Hogeschool. Het hof deed zelfs een follow-uponderzoek in 2010.

Er beweegt dus wel wat in bepaalde hoven en rechtbanken, maar een gecoördineerde en overkoepelende aanpak ontbreekt vooralsnog.

Karl Hendrickx is taaladviseur bij het Rekenhof en docent rechtstaalbeheersing aan de Universiteit Antwerpen.

e-mail: HendrickxK@ccrek.be

Te boek

Leesbaar schrijven

GERT DE SUTTER

Wie regelmatig klantenbrieven, brochures of handleidingen schrijft, maar zich nog nooit afgevraagd heeft of zijn tekst leesbaar is, moet dringend *Leesbaar schrijven* lezen. Het boek is geschreven voor mensen zonder een taalkundige achtergrond en geeft vooral een aantal richtlijnen om teksten leesbaarder te maken.

Die richtlijnen worden rijkelijk geïllustreerd

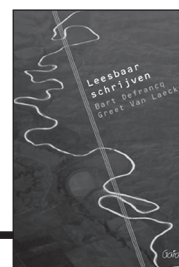
met levensechte voorbeelden uit voornamelijk administratieve brieven en brochures, en zijn voorzien van een heel aantal oefeningen (met correctiesleutel). Een boek met schrijftips is uiteraard geen rareiteit, dat beseffen de auteurs zelf ook, maar het boek verdient niettemin een plaats tussen andere schrijfgidsen vanwege de toegankelijkheid, de didactisch goed doordachte opbouw en de grote aandacht voor kwantitatieve leesbaarheidsmaten.

Het boek bevat negen hoofdstukken, een verklarende woordenlijst met een aantal vaak voorkomende taalkundige termen en een aantal nuttige bronnen (websites over leesbaarheid en eenvoudig Nederlands, geschreven bronnen over lezen en leesbaarheid). De negen hoofdstukken vallen verder uiteen in drie delen: een inleidend gedeelte (hoofdstuk 1 tot 3), een gedeelte met richtlijnen die de leesbaarheid verhogen (hoofdstuk 4 tot 7) en een oefeningengedeelte (hoofdstuk 8 en 9).

In het inleidende gedeelte geven de auteurs in de eerste plaats een antwoord op de gebruikelijke vragen *wat, voor wie, waarom* en *hoe?* Het verschaft verder ook achtergrondinformatie over de ontwikkeling van taal en schrift, de rol van het geheugen tijdens het lezen en de ontwikkeling van kwantitatieve leesbaarheidsmaten. Dat zijn wiskundige formules die schrijvers in staat stellen om hun tekst op een aantal objectieve leesbaarheidsparameters te waarderen. Vooral de Flesh-Douma-maat is van belang voor de rest van het boek. Die maat houdt rekening met het gemiddelde aantal woorden per zin en het gemiddelde aantal lettergrepen per woord. Naast een aantal voorbeelden die de berekening illustreren, zit achteraan het boek ook een cd-rom, waarmee je je eigen teksten kwantitatief kan evalueren op leesbaarheid. De auteurs geven daarbij terecht aan dat niet alle heil in die formules gevonden kan worden. Een tekst die slecht scoort op de test is niet per definitie onleesbaar (al is de kans wel groot) en een tekst die goed scoort, hoeft daarom nog niet zeer goed leesbaar te zijn. Meer dan een orakel kan de test als een eerste diagnostisch middel gebruikt worden om de eigen tekst te waarderen. Daarna begint het echte werk: nagaan waar het fout gaat en een remedie ervoor zoeken.

In het belangrijkste en ook uitgebreidste gedeelte van het boek geven de auteurs een overzicht van aandachtspunten, richtlijnen, fouten en remedies. Het gaat daarbij om richtlijnen op het vormelijke niveau (plaats van de tekst op het blad; grootte lettertype; grootte interlinie), het tekstuele niveau (lengte van hoofdstukken, paragrafen, alinea's; samenhang tussen zinnen; volgorde van zinnen) en op het zins- en woordniveau. Bij die laatste twee niveaus gaat veel aandacht naar een aantal frequente problemen, zoals te veel informatie in één zin, overspannen tangconstructies, wolligheid, vaagheid, abstractheid, archaïsmen, complexe samenstellingen. Om een maximale toegankelijkheid te verkrijgen hebben de auteurs ervoor geopteerd om niet de klassieke taalkundige terminologie te gebruiken, maar toegankelijker termen te verzinnen. Die stellen ze voor als ziektes die bestreden moeten worden. Een overspannen tangconstructie wordt in het boek onthechting genoemd en lijmstijl wordt rijgkoorts. Een leuke vondst is dat voor deze schrijfziektes ook de mogelijke complicaties aan bod komen (andere schrijfproblemen die vaak opduiken met de behandelde schrijfziektes) en mogelijke nevenwerkingen (wanneer de remedie te veel doorgedreven wordt: zo mogen te lange zinnen niet systematisch vervangen worden door een monotone reeks van korte zinnen).

Dankzij de luchtige, bijwijlen humoristische stijl, de oefeningen en de vele voorbeelden wordt het boek nooit vervelend of theoretisch. Het boek is daarom een aanrader voor schrijvers zonder doorgedreven taalkundige vorming, en zou daarom niet misstaan in de ambtenarij, op communicatieafdelingen en bij klantendiensten. Leraren Nederlands vinden er een toegankelijke uitleg en veel voorbeelden over leesbare teksten.

Bart Defrancq en Greet Van Laecke, *Leesbaar schrijven* (met cd-rom). Leuven: Garant, 2009, ISBN 978 90 441 2340 1, 168 blz., 24 euro.

Denken over vertalen

WILLY VANDEWEGHE

De vertaalwetenschap is de jongste decennia het voorwerp van een ongebreidelde expansie. Een van de factoren die bijdragen tot de groeiende aandacht voor het fenomeen vertaling moet gezocht worden in het toegenomen belang van vertaalactiviteit, ten gevolge van politieke internationalisering (binnen Europa de EU, op wereldschaal de VN en de NAVO), economische globalisering, militaire rivaliteit (spionage!), dit alles versterkt door de impact van de technologische vernieuwing. Ook op cultureel vlak heeft binnen ons taalgebied een drukke vertaalactiviteit plaats, zowel van fictie als van non-fictie. De uitgevers is veel gelegen aan een snelle ‘vernederlandsing’ van bestsellers en winnaars van internationale prijzen zoals de Nobelprijs voor de Literatuur of de Booker Prize, en mede dankzij de subsidiepolitiek van door de Nederlandse en Vlaamse overheid gespijste fondsen vindt Nederlandstalige literatuur steeds vaker en sneller zijn weg naar de internationale markt.

Kortom, vertaling is *booming business*, zeker in een cultuurgebied met een middelgrote taal als het Nederlands, geprangd tussen drie grote wereldtalen als Engels, Frans en Duits. Het ligt dan ook voor de hand dat in een taalgebied dat voor zijn handelsrelaties zo sterk internationaal is georiënteerd, en waarbij voor Vlaanderen de situering in een tweetalig land nog een extra behoefte aan vertaalde teksten meebrengt, stevig geïnvesteerd wordt in de opleiding van vertalers (en tolken): vijf centra in Vlaanderen en een in Nederland. Om aan de noden van het uitgeverijbedrijf tegemoet te komen, moet ook het gilde van literaire vertalers aangevuld worden. De Vertalersvakschool in Amsterdam wil hieraan tegemoetkomen met een opleiding van twee jaar, en in juni van dit jaar vond in Utrecht de feestelijke

startbijeenkomst plaats van een nieuw op te richten Master Literair Vertalen, die in een Noord-Zuid samenwerking tegen 2012 met een geaccrediteerde academische vertaalopleiding van start wil gaan.

In die context komt een geüpdatete versie van het reeds in 2004 voor het eerst in het licht gegeven *Tekstboek Vertaalwetenschap* uitstekend van pas. Het is qua concept geïnspireerd op het *Tekstboek Algemene Literatuurwetenschap* van W.J.M. Bronzwaer e.a. uit 1977: ‘een kennisgebied laten zien aan de hand van een bloemlezing van klassieke, toonaangevende of anderszins relevante publicaties’ (blz. 9). Uit deze omschrijving blijkt dat *tekstboek* hier opgevat wordt in de zin van ‘een boek met teksten’, eerder dan in de betekenis die de Grote Van Dale geeft, namelijk ‘studieboek, leerboek, handboek’. Blijkens de tekst op het achterplat gaat het om ‘een mix van praktische en theoretische reflectie, met teksten die van cultureel belang zijn en daadwerkelijk in het onderwijs of anderszins kunnen worden ingezet’. Die verwijzing naar het culturele geeft aan dat de term *Vertaalwetenschap* hier vrij eng geïnterpreteerd wordt als de studie van literaire vertaling, inclusief bijbelvertaling. Het mag de geïnteresseerde lezer dan ook niet verbazen dat door die culturele focus belangrijke vertaalwetenschappelijke deelgebieden zo goed als volledig buiten beeld blijven: de linguïstisch geïnspireerde studie van vertaaluniversalia, de corpusvertaalwetenschap, het onderzoek rond vertaaltechnologie, om er maar enkele te noemen.

Er bestonden al een aantal Engelstalige readers over Vertaalwetenschap, maar de editie van 2004 was de eerste Nederlandstalige anthologie van artikelen over vertalen en vertaalwetenschap, een aantal oorspronkelijk in het Nederlands geschreven, maar het grootste deel vertaald uit andere talen. Het initiatief voor zo’n Nederlandstalige reader valt om twee redenen toe te

---

juichen. Niet alleen komt het tekstboek tegemoet aan de behoefte om in het hoger onderwijs, naast de vakliteratuur in allerlei talen waaronder met name het Engels, ook in basismateriaal in de eigen taal te voorzien. Het is immers voldoende bekend dat kennisoverdracht het efficiëntst gebeurt in de moedertaal van de student, en deze reader richt zich dan ook specifiek op een Nederlandstalig publiek. Bovendien doet de selectie recht aan een specifiek gegeven uit de geschiedenis van de Vertaalwetenschap, namelijk de belangrijke bijdrage vanuit de Lage Landen aan de fundering van deze (inter)discipline. Het visionaire basisartikel uit het begin van de jaren '70 over zowel naam als aard van de toen opkomende nieuwe wetenschap is van J. S. Holmes, die werkzaam was aan de Universiteit van Amsterdam – het is overigens in de bundel opgenomen. Voorts hebben vorsers uit de Lage Landen, in meer of mindere mate geïnspireerd door Holmes, een belangrijke rol gespeeld bij de ontwikkeling van de toen nog prille discipline: internationaal gerenommeerde onderzoekers als Van den Broeck, Lambert, Lefevere, Hermans, enz. waren allemaal betrokken bij het historische congres van 1976 in Leuven, waar een internationale samenwerking tot stand kwam (met o.a. namen als Even-Zohar, Toury, Popovič, Bassnett), en waar de basis gelegd werd voor het onderzoeksprogramma van de komende decennia. Heel wat van deze auteurs zijn in de bundel met een bijdrage vertegenwoordigd.

Sommige readers nemen een chronologische indeling aan, maar voor dit tekstboek hebben de samenstellers gekozen voor een indeling in drie grote zwaartepunten: 1 Geschiedenis & beschrijving, 2 Kritiek & methodiek en 3 Reflectie en theorie.

In het eerste deel worden teksten samengebracht waaraan in ongeveer elk debat over vertaling gerefereerd wordt, van beroemde vertalers en theoretici als Hiëronymus (4^e eeuw), Luther (16^e eeuw), Huet (17^e eeuw), Goethe (19^e eeuw), Schleiermacher (19^e eeuw), Benjamin (20^e eeuw). In dit rijtje had ook het opstel van Ortega y Gasset (eerste helft 20e eeuw) over ellende en heerlijkheid van het vertalen niet misstaan, met zijn pleidooi voor brontaalgerichte vertaling. Uit de Spaanstalige wereld is er wel het essay van Borges uit 1936 over de vertalingen van Duizend-en-één nacht: niet direct met wetenschappelijke pretenties geschreven, maar buitengewoon lezenswaardig, mede door de tegelijk superieure, erudiete en ironiserende stijl – en bovendien in zeer mooi Nederlands vertaald. 'Modernere' bijdragen zijn van Delabastita over de geschiedenis van de Shakespearevertaling, en twee instructieve overzichtsartikelen over de vertaaltraditie in het Nederlandse taalgebied: een van Hermans over de Nederlanden in brede zin vanaf de middel-

eeuwen, een van Koster over de Hollandse 19de eeuw en de strijd tussen classicisme en romantiek in het vertaaldiscours.

Deel 2, 'Kritiek en methodiek', bevat een aantal stukken die door Holmes tot de 'toegepaste vertaalwetenschap' zouden worden gerekend, zoals de praktijkgerichte stukken van de Duitse functionarissen (Hönig, Nord, Küssmaul), met o.a. een uiteenzetting over vertaalrelevante tekstanalyse, en een – in de context van deze reader uitstekend passende – beschouwing over creativiteit tijdens het vertaalproces, met goede tips voor de vertaaldidactiek. Het evaluatiemodel in de bijdrage van Hulst sluit bij deze functionele benadering aan. Er is een hoofdstuk uit het gezaghebbende boek van Chesterman, waarin hij een gesystematiseerde classificatie geeft van wat hij 'vertaalstrategieën' noemt, de verschuivingen in woordkeuze en grammatica als gevolg van keuzes die een vertaler nu eenmaal continu moet maken. Er zijn twee bijdragen die deze problematiek toespitsen op culturele referenties (ook wel 'realia' genoemd), namelijk van Grit en Aixelá, en een stuk van Kitty van Leuven-Zwart, die via haar analysesysteem van microverschuivingen via de macrokerken van een tekst komt tot de vertaalevaluatie. Holmes gaat in zijn bijdrage in op de aloude vraag naar vertaalbaarheid van poëzie, en behandelt aan de hand van een eenvoudig concreet voorbeeld meteen ook een heel aantal soorten vertaalkeuzes.

De bekende Nederlandse literair vertaler Peter Verstegen, een verklaard tegenstander van theoretisch gerichte vertaalwetenschap, richt vanuit zijn praktijkervaring de schijnwerper op de criteria voor een gefundeerde vertaalkritiek, samengevat in het uitgangspunt: 'Een vertaling moet met behulp van de semantisch-stilistische mogelijkheden van de eigen taal het algehele effect van het origineel, op basis van zoveel mogelijk geobjectiveerde interpretatie, zo dicht mogelijk benaderen' (blz. 213). Actueler en meer in lijn met een aantal moderne trends is de gendergerichte vertaalbenadering van Von Flotow, een Canadese onderzoekster die met een verbale vlammenwerper de eeuwenoude mannelijke pretenties en vuige kuiperijen in het naar hun hand zetten van het vertaaldiscours op verschroeiende wijze te lijf gaat. Het was interessant geweest voor de aankomende studenten vertaalwetenschap om hier ook enkele stemmen uit de postkoloniale benadering van vertaling (Cronin, Spivak, Trivedi) naast te zetten, al gaat de bijdrage van Venuti al in die richting, met zijn kritiek op het Angelsaksische imperialisme in vertaalbeleid en vertaalbenadering dat aanpassing predikt ten koste van de kennismaking met het andere en het vreemde. Het is de enige bijdrage origineel afkomstig uit een onli-

ne tijdschrift, te vinden op <http://wordswithoutborders.org>. Wie uit is op een maatschappelijk relevante kritiek op de ideologisch getinte aanpak van het vertalen, wordt trouwens op zijn wenken bediend met het eye-openende stuk van Tymoczko aan het einde van deel 3, waarin zij vragen stelt bij de eurocentrische kijk op het vertalen, en pleit voor kennisname van niet-westerse standpunten over aard en praktijk van het vertalen. Een excellente keuze als afsluiter voor dit voor het overige sterk westers gerichte tekstboek. Deel 3, 'Reflectie en theorie', brengt een waaier van bijdragen uit de tweede helft van de 20ste eeuw, thuishorend onder wat Holmes de 'theoretische vertaalwetenschap' zou noemen. Er zijn naast de al vermelde programmatische tekst van Holmes zelf twee basisteksten van structuralisten uit de Oost-Europese school, Jakobson en Levý. De laatste schetste in 1967 een speltheoretische benadering van vertaling als beslissingsproces, wat toen zeer vernieuwend was. Alle andere bijdragen (Toury, Van den Broeck, Robyns, Lefevere, Bronzwaer) dateren uit de jaren '90, met o.a. aandachtspunten als onvertaalbaarheid en het belang van het vertalend interpreteren. Naast de al vermelde Tymoczko levert ook Wolf een 21e-eeuwse bijdrage die het denkkader verruimt tot de sociologie: zij wil met haar exposé de relevantie aantonen 'van vertaling als een sociale handeling die plaatsvindt in een sociaal veld of sociaal systeem en daarbinnen een werkzame kracht vormt' (blz. 404).

De drie delen bevatten samen 35 bijdragen, elf per deel, behalve in deel 2, dat er dertien bevat, waarvan iets meer dan de helft (19 van de 35) dateert uit de jongste twee decennia.

De vertalingen zijn over het algemeen voortreffelijk; een enkele keer struikelt de lezer over een vreemd geformuleerde passage ('ik heb al heel lang geweten' i.p.v. 'ik weet al heel lang' blz. 17) of een manifeste contre-sens ('In de eerste helft van de zeventiende eeuw was de verhouding Nederlandstalige versus Latijnse boeken die in Nederland verschenen nog een op zeven, maar in de tweede helft van de eeuw was die verhouding al teruggeschroefd tot een op twee', blz. 122 i.p.v. 'toegenomen tot een op twee' – in het origineel staat 'it [= the proportion of 7 to 1] had already changed to a proportion of 2 to 1').

Redactioneel is goed werk verricht, al zijn bij de eindredactie toch enkele slordigheden aan de aandacht ontsnapt. Het standaardwerk *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* wordt op blz. 125 *Encyclopedia of Translation* genoemd, en naar hetzelfde werk wordt op blz. 99 gerefereerd als Mona Baker & Gabriela Saldanha 1998, terwijl dat 2009 moet zijn: de eerste editie, van 1998, werd bezorgd door Baker, met Malmkjær als *assistant editor*. Ook in

de bibliografelijst op blz. 419 wordt dit niet correct aangegeven. Heel nuttig is dat aan het einde van elke bijdrage een noot gegeven wordt met gegevens over de oorspronkelijke publicatie van het stuk in kwestie, met datum, alsook wat informatie over de vertaalgeschiedenis en de auteur. Van die auteur wordt in de regel de (vroegere) affiliatie gegeven, maar voor wie van consistentie houdt, is het wat storend dat die informatie in een aantal gevallen (Hermans blz. 125, Hulst blz. 247, Jakobson blz. 292, Levý blz. 305, Bronzwaer blz. 378, Lefevere blz. 388), om onverklaarbare redenen ontbreekt.

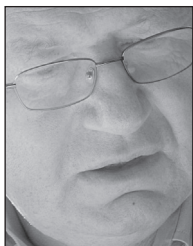
Die enkele schoonheidsfouten nemen niet weg dat het hier gaat om een zeer verzorgde uitgave. Inhoudelijk vormt deze reader een nuttig reflectie- en discussie-instrument voor de (literaire) vertaalopleiding in Nederland en Vlaanderen, en brengt hij een boeiende inkijk in de vertaalproblematiek voor een breder publiek van cultureel geïnteresseerden.

Ton Naaijckens, Cees Koster, Henri Bloemen en Caroline Meijer, *Denken over vertalen. Tekstboek vertaalwetenschap*. Nijmegen: Van-tilt, 2010 (tweede, herziene, geactualiseerde en uitgebreide druk), ISBN 978 94 6004 046 7, 440 blz., 37,50 euro.

De Keurschlager

HUGO BROUCKAERT

Vandaag wil ik de literatuur-
liefhebber in u aanspreken en uw
aandacht vragen voor een genre
dat in de traditionele poëzie-
kritiek schromelijk verwaarloosd
wordt en in de overzichten van
onze literatuurgeschiedenis vol-
komen ten onrechte wordt vergeten: de teksten van
het levenslied, ook wel minachtend smartlap genoemd.
Nemen we de beginregels van de nu reeds als klassiek te
bestempelen zielsuiting van Eddy Wally:

Ik spring uit 'n vliegmachien
Alleen maar om jou te zien
Om jou te behagen
Durf ik alles wagen.

Ik ben het met u eens dat dit vers – op muziek gezet,
gezongen en ook wel meegebruld – een uiting is van
een volkse gemediatiseerde cultuur, maar wat is daar
mis mee? Toegegeven, de intellectualiteit van die vier
regels is ondogmatisch, maar het is duidelijk een
bezield egodocument, met vertakkingen naar de filo-
sophie, door het metafysisch oproepen van het afwezige
object van de smachtende liefde. De dichter springt in
het ijle en hoopt en verwacht zijn geliefde na de sprong
te zullen zien. Uit het vervolg blijkt dat hij met die
verwachting niet alleen staat:

En zweef ik het luchtruim door
Dan hoor ik het engelenkoor
Dat zingt heel spontaan
Laat Eddy maar gaan
Die komt heus wel aan.

De verwijzing naar het koor uit de klassieke Griekse
tragedie is duidelijk. Maar wat een zelfvertrouwen stra-
len die verzen uit! We staan hier mijlenver verwijderd
van het cynisch nihilisme, de stilistische overdaad en
het verstikkende hermetisme van Wally's tijdgenoten.
Hier geen versplinterde ik, geen geestelijke chaos. De
verzen van Wally vormen, zoals Herman De Coninck
het ooit voortreffelijk formuleerde, 'een groep woorden
die zich samen plotseling intiem gaan voelen'.

Vergelijk daarmee de doffe berusting van de ano-
nieme middeleeuwer: 'Alle vogels beginnen hun nest te
maken, behalve jij en ik', of het zich wentelen in zelf-
beklag van een zekere Yves Segers, in een lied uit 2003:
'Ik schreeuw het van de daken, zonder jou heb ik geen
doel'.¹ We zouden samen met Peter Koelewijn deze
heer willen toeroepen: 'Kom van dat dak af!' Wie op
het internet de tekst van Segers opzoekt, krijgt tegelijk
een reclameboodschap van een firma die gespecialiseerd
is in het ontmossen van daken. Dat zegt genoeg.

Terug naar Eddy Wally, bij wie ik de kruisbestuiving
tussen stijlen en genres als een van de wezenlijke
kenmerken zie. Hij laat hier bijvoorbeeld een cultuur-
woord dat zelden in de lagere sociale klassen voorkomt
(*behagen*), botsen met een dialectische en volkse term
(*vliegmachien*). Critici noemen het gebruik van het
woord *vliegmachien* rijm dwang (het moet rijmen met
zien). Daarmee wordt onze gevoelige zanger manifest
onrecht aangedaan.

En er is meer. Gelet op de bekende meertaligheid van
Eddy Wally is het voor mij duidelijk dat het woord
spring in de eerste regel een dubbele gelaagdheid heeft.
Het zou me niet verbazen dat hij bij *spring* aan het
Engelse woord voor 'lente' gedacht heeft, een woord
dat ook in Shakespeare aan de liefde gerelateerd wordt,
zij het in een andere betekenis: 'That good effects may
spring from words of love' (King Lear I,1).

De ruimte ontbreekt om dieper op deze opmerkelijke
tekst in te gaan, maar ik aarzel niet om aan de verzen
van Eddy Wally het kwaliteitsmerk van Keurschlager
toe te kennen.

---

¹ Niet te verwarren met het zelfbewuste en onverstoor-
bare jeugdige optimisme van een van de liederen van
K3: 'Ik schreeuw het van de daken, niemand kan ons
raken'.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Welk woord is niet juist gespeld?

- a)* disfunctie
b) dysfunctie
- a)* adjunct-technisch beambte
b) adjunct-technischbeambte
- a)* taliban
b) Taliban
- a)* pro-Deoadvocaat
b) pro-deoadvocaat
- a)* lineaal
b) liniaal
- a)* antrax
b) anthrax

II. Wat betekenen de onderstaande woorden?

- spillemaag
a) ziekelijke verwijding van de maag
b) bloedverwant van moederszijde
c) ten gevolge van een verzwering sterk ingesnoerde en van onderen naar rechts verplaatste maag
- halitose
a) aderverkalking
b) het neervallen van een ooglid
c) onwelriekende adem
- bushbush
a) oerwoud
b) vlees van in het oerwoud gedode dieren
c) halfaapje met lange staart en grote kop met grote ogen
- stechiometrie
a) schedelmeting
b) kwantitatieve geschiedschrijving
c) leer der onderlinge verhoudingen
- papel
a) klein vast knobbeltje op de huid
b) rode dagvlinder
c) kraag aan een jas
- abat-jour
a) bovenlicht
b) salonkastje met spiegelglas
c) de held van de dag

III. Zoek de fout in de onderstaande zinnen

- Terwijl het pijpenstelen regende, liep ze met ontblootte schouders de straat op.
- Teneergeslagen nam hij plaats in economyclass, waar hij desondanks op-en-top bediend werd.
- De vakbonden zijn geschokt door het worst-casescenario van hun a-politieke bedrijfsleiders.
- Hij kocht een faïencekachel van Hollands fabricaat.

IV. Kies de juiste vorm

- Versleten autoönderdelen / auto-onderdelen.
- Een boete van de milieuinspectie / milieu-inspectie.
- Je weet het van tevoren / van te voren.
- Ze keerde onverrichterzake / onverrichter zake terug.
- Om het halfuur / half uur een lepel.
- Het vernieuwde café chantant / caféchantant.

V. Rijg de woorden aan elkaar

- storm...vak
- lepel...rand
- plaat...heer
- vrouw...beeld
- trap...plank

OPLOSSINGEN

I. 1b / 2a / 3b / 4b / 5a / 6b
II. 1b / 2c / 3a / 4c / 5a / 6a
III. I. ontbloot / 2. teneergeslagen / 3. apolitiek / 4. faïencekachel
IV. 1. auto-onderdelen / 2. milieu-inspectie / 3. van tevoren /
4. onverrichter zake / 5. halfuur / 6. café chantant
V. baan / 2. blad / 3. brood / 4. mens / 5. kast